

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет психолого-педагогічний
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
проф. Мірошник З.М.
2021р.
«___» __ 2021 р.

Реєстраційний № _____
«___» _____

Статеврольова ідентифікація і шляхи її формування: психодинамічний підхід

Кваліфікаційна робота студентки
групи ППМ-16
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності
053 Психологія
Чабаненко Вікторії Геннадіївни

Керівник канд. психол. наук, доцент
Гергель Є.Л.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ ФОРМУВАННЯ.....	8
1.1. Феноменологія поняття «статево-рольова ідентифікація».....	8
1.2. Погляди на процес статево-рольової ідентифікації в психодинамічних концепціях розвитку особистості.....	14
1.3. Особливості становлення статево-рольової ідентичності у підлітковому віці та шляхи її формування: психодинамічний підхід.....	209
Висновки до розділу 1.	243
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ.....	265
2.1. Організація та процедура дослідження особливостей статево-рольової ідентифікації в підлітковому віці	265
2.2. Аналіз результатів психодіагностичного дослідження.....	287
Висновки до розділу 2.	387
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПСИХОДИНАМІЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	40
3.1. Обґрунтування програми супроводу з формування статево-рольової ідентичності у осіб підліткового віку	40
3.2. Оцінка ефективності програми супроводу.....	50
Висновки до розділу 3.	598
ВИСНОВОК.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60
Помилка! Закладку не визначено.	
ДОДАТКИ.....	70
Додаток А.....	70

ВСТУП

Актуальність. Сучасне суспільство характеризується зміною ціннісно-моральних орієнтацій у сфері відносин між статями, та відбувається розмивання меж між жіночими і чоловічими соціальними ролями. Це створює певні труднощі для особистості, провокуючи кризи ідентичності, внутрішньо-особистісні гендерні конфлікти. Також, проблемними залишаються питання, щодо відсутності культури взаємин хлопчиків і дівчаток, розмитість уявлень про ідеал чоловіка і жінки, пасивну участь чоловіків у вихованні дітей, недостатня увага до питань статевої освіти.

Вивчення статево-рольової ідентифікації особистості, а також чинників, які на неї впливають, є актуальним впродовж останніх десятиліть. Серед сучасних дослідників питання статево-рольової ідентифікації розглядаються у працях Г. Алексеевої, О. Балакіревої, В. Бондаровської, Т. Говорун, О. Кікінеджи, Т. Гурко, Є. Здравомислової, А. Тьомкіної, І. Кльоциної, І. Ковальчук та інших. Проблема статево-рольової соціалізації особистості представлена в психоаналітичній теорії (З. Фрейд, Р. Столлер, Л. Б. Галахан, К. Томпсон, Е. Еріксон), теорії статевої типізації, а саме соціального навчання (Е. Маккобі, К. Джеклін, Дж. Бардвік, І. Дуван), теорії когнітивного розвитку (Л. Колберг, Ж. Піаже, А. Маслоу), теорії «нової психології статі» (Дж. Стоккард, М. Джонсон), теорії статевої ролі (Дж. Мані, Т. Парсон, Р. Бейлз) та теорії соціального конструювання гендера (М. Мід, П. Бергер, Т. Лукман).

Особливо актуальним питання статево-рольової ідентифікації є для підлітків. Оскільки, серед чинників особистісного розвитку значну роль відіграють чинники статевої типізації та прийняття у соціокультурному просторі суспільства гендерно-рольових стандартів, що зумовлюють статево-рольові відмінності і впливають на характер психічного розвитку та міжособистісних взаємин. У даному контексті не викликає сумніву

необхідність осмислення ключових тенденцій становлення статево-рольової ідентичності сучасних підлітків з метою виявлення потенційних можливостей гармонізації особистісного становлення у період дорослішання.

Вирішити це питання найбільш ефективно, на нашу думку може психоаналітичний підхід. Оскільки поглиблення знань щодо психоаналітичної теорії, а саме психодинамічних основ ідентичності не тільки дозволить краще зрозуміти розвиток особистості в цілому, але й сприятиме детальному вивченню послідовних стадій психосексуального і психоемоційного розвитку особистості, виявленню специфіки становлення і формування здорової ідентичності підлітка. Саме тому ми обрали тему: *Статево-рольова ідентифікація і шляхи її формування: психодинамічний підхід.*

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей формування статево-рольової ідентифікації підлітків та пошуку шляхів її полегшення з використанням психодинамічного підходу.

Завдання:

- 1) здійснення теоретичного аналізу проблеми формування статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці;
- 2) теоретичне обґрунтування можливостей психодинамічного підходу у формуванні статево-рольової ідентичності підлітків;
- 3) здійснення емпіричного дослідження особливостей формування статево-рольової ідентичності у підлітків.
- 4) розробка та апробація програми супроводу з формування статево-рольової ідентичності в підлітковому віці з використанням психодинамічного підходу у її реалізації.

Об'єкт дослідження процес статево-рольової ідентифікації в підлітковому віці.

Предмет дослідження використання психодинамічного підходу у формуванні статево-рольової ідентичності підлітків.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що психодинамічний підхід у психологічному супроводі підлітків з формування статево-рольової

ідентичності, сприятиме гармонійному становленню особистості даної вікової групи.

Методи і методики дослідження:

1. Теоретичні: аналіз та систематизація наукової літератури з проблеми формування гендерної ідентифікації у підлітковому віці;

2. Емпіричні:

Дослідження гендерних характеристик в структурі Я-концепції особистості: методика «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда в модифікації Т.В. Рум'янцевої); даний опитувальник використовується для виявлення ролі гендерних характеристик в структурі Я-концепції особистості, а також для вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості.

Вивчення ступеня виразності маскулінних і фемінних характеристик в структурі особистості: методика «Статевро-льовий опитувальник» (С. Бем) даний опитувальник використовується для діагностики психологічного статі і визначає ступінь андрогінності, маскулінності і фемінності особистості, дозволяє визначити тип особистості: маскулінний, фемінний, андрогінний.

Дослідження гендерної самооцінки: методика вивчення гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, редакція Н. П. Фетіскіна), дозволяє виявити тип гендерної ідентичності, а саме: передчасна ідентичність, дифузна ідентичність, мораторій, досягнута позитивна ідентичність, псевдопозитивна ідентичність. Досліджуваному потрібно серед слів асоціативного ряду обрати ті, які мають відношення до нього та протилежної статі.

Дослідження гендерних установок: проективна методика «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, К. Маховер в модифікації Т.В. Рум'янцевої), призначена для вивчення статево-рольової ідентифікації та статевої ідентичності.

3. Математико-статистичні: методи описової статистики (табулювання, графічний вираз та кількісне оцінювання даних); вивчення статистичної залежності (U-критерій Манна-Уїтні), визначення основних числових характеристик вибірки (вибіркове середнє, мода, медіана, вибіркові дисперсії, стандартне відхилення).

Теоретико-методологічна основа дослідження: *гендерний підхід*, що вивчає механізми конструювання гендерної ідентичності в різних часових і соціокультурних контекстах (С. Бем, Т.В. Бендас, Ш. Бурн, Е.А. Денисова, Е.М. Іжванова, Е.П. Ільїн, В.В. Козлов, І. С. Кон, Л.Н. Ожигова, Л.Б. Шнейдер та ін); *психоаналітичний підхід* (З. Фрейд, Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Уотерман); *біхевіористическій підхід* (М. Шериф, С. Шериф, М. Бревер), *когнітивний підхід* (Д. Абрама, Г. Тешфел, Дж. Тернер, М. Хогт).

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Розроблена програма психологічного супроводу формування статево-рольової ідентичності, з застосуванням психодинамічного підходу, може використовуватися практичними психологами закладів середньої освіти у роботі з підлітками, що мають гендерно-обумовлені утруднення.

Організація і база дослідження. Емпіричне дослідження здійснювалося протягом квітня-березня 2021 року, на базі Криворізької загальноосвітньої школи №7. Загальна вибірка склала 24 особи, віком від 11 років до 12 років.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури, який налічує 71 джерел; ілюстрована 17 рисунками та 5 таблицями; вміщує 2 додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

1.1. Феноменологія поняття «статеворольова ідентифікація»

Останнім часом все більшої популярності набувають дослідження статево-рольової ідентифікації та шляхів її формування. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, досі не існує єдиних загальноприйнятих визначень основних понять, таких як «ідентифікація» та «статеворольова ідентифікація». Перш ніж ми перейдемо до розгляду основної теми цього пункту дамо визначення таким поняттям як «стать» та «роль».

Визначення першого поняття «стать» є загальноприйнятим, й розуміється у науці, як анатомо-біологічні особливості, на основі котрих люди визначаються як чоловіки та жінки [44]. Тобто, стать є біологічно зумовленою.

Щодо поняття «ролі», одним із перших, хто почав його вивчати, був Дж. Мід [50, С.175], який розумів його, як форму безпосередньої взаємодії людей, «рольову гру», у ході якої людина, уявляючи себе у ролі іншого, засвоює соціальні норми та сприяє власної соціалізації.

Схожу думку має Р. Лінтон [34], який визначив роль як динамічний аспект статусу, стверджуючи, що кожен статус у суспільстві має відповідну роль, яка пов'язана з певним статусом. У визначенні Р. Тернера [14, С.245], роль – це загальна модель поведінки, до якої належать певні установки, стратегії дій індивіда у типових ситуаціях.

У словнику практичного психолога [30, С.175] знаходимо таке визначення ролі, яка розуміється, як соціальна функція особистості; відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людей залежно від їхнього статусу чи позиції у суспільстві, у системі міжособистісних відносин.

Розширює розуміння ролі З. М. Мірошник [51], яка потрактовує її, як поведінкові паттерни рольової структури особистості, які в залежності від

обставин можуть бути формальними, внутрішньо груповими, міжособистісними та індивідуальними. Тобто, якщо попередні вчені акцентують увагу на тому, що ролі є здебільшого соціально зумовленими, то тут вже з'являється й особистість, її власні очікування та саморефлексія.

Отже, роль – це певна форма поведінки, яка набуває певних особливостей в залежності від зовнішніх обставин.

Тепер, перейдемо до аналізу поняття «статеврольова ідентифікація». К. Юнг [72, С.250] потрактовує поняття «ідентифікації», як несвідоме ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом (групою) або процесом, чином, ідеалом. Вона є важливою частиною нормального розвитку.

Статеврольова ідентифікація, за визначенням Л. Б. Шнейдер [69], це єдність поведінки й самосвідомості особистості, яка відносить себе до певної статі і орієнтується на вимоги, що висуваються до цієї статі.

Наприклад, В. Е. Каган [35], розуміє статево-рольову ідентифікацію, як аспект статевої свідомості, що описує ставлення людини до себе як представника певної статі, представлений багаторівневою системою співвіднесення особистості з тілесними, психічними, психологічними та соціокультурним значеннями маскулінності і фемінності як незалежних вимірювань.

На думку А. В. Яковлевої [75], статево-рольова ідентифікація – це процес і результат засвоєння особистістю психологічних рис і особливостей поведінки іншої людини однієї або іншої з нею статі. О. С. Кочарян [43, с.75] пропонує розглядати статево-рольову ідентифікацію як базову структуру, що зумовлює соціальне і психологічне благополуччя особистості.

Статево-рольова ідентифікація, за визначенням А. О. Бодалева [23], це процес і результат набуття особистістю психологічних рис і особливостей поведінки, характерних для її статі. Також, вчений акцентує увагу на емоційній насиченості цього процесу, оскільки особистість при ідентифікації себе з іншою особою, одночасно надає їй емоційну оцінку.

Також, необхідним є аналіз розуміння статево-рольової ідентифікації у межах різних підходів та теорій. Узагальнений аналіз представлено у табл.1.1.

Таблиця 1.1.

Теорія пояснення статево-рольової ідентифікації

Назва	Представники	Зміст
Психоаналітична теорія	З. Фрейд [67] К. Г. Юнг [72] Ж. Лакан [47]	Головна роль у формуванні гендерної ідентифікації належить біологічним чинникам. Ідентифікація відбувається шляхом ототожнення дитини з батьком тієї статі, що й вона сама. В основі розвитку особистості лежить конфлікт сексуальних інстинктів індивідуальності і табу оточення на їх прояв.
Когнітивно-генетична теорія	Л. Колберг [6] С. Томпсон [13] Х. Теджфел[12]	Дитина дізнається, що означає бути чоловіком або жінкою, спочатку на прикладі батьків, потім визначає, хто він є, і далі намагається узгодити свою поведінку з уявленнями про чоловіка і жінку. Згідно цієї теорії, головним у процесі статево-рольової ідентифікації є пізнавальний компонент.
Теорія статевої типізації	У. Мішел [9]	Вирішальне значення у становленні статево-рольової ідентифікації надається механізмам психічного підкріплення: батьки та інші люди заохочують хлопчиків за маскуліну поведінку і засуджують їх, коли вони поводяться «жіночно», а дівчинки отримують позитивне підкріплення за фемінну поведінку і засуджуються за маскуліну.
Теорія соціального насліддя	А. Бандура, Д. Росс, А. Шейла [1]	В основі статево-рольової ідентифікації лежать батьківські моделі поведінки, які дитина намагається імітувати, і підкріплення, які він отримує за відповідну поведінку.
Теорія гендерних схем	С. Бем [20] У. Мітчел [10] С. Мартін [8]	Провідну роль у статево-рольовій ідентифікації відіграють численні стереотипізовані, статево-рольові приписи, які функціонують як фільтри, що опосередковують сприйняття навколишнього соціуму через статево-співвіднесені схеми.
Нова психологія статі	Дж. Стоккард [11] М. Джонсон [5]	Головним у становленні статево-рольової поведінки є не біологічна, а психологічна і соціальна стать, що формується впродовж життя людини під впливом соціальних очікувань суспільства і особливостей культури.
Теорія соціальних ролей	А. Іглі, В. Вуд [3]	Гендерні відмінності є результатом різних соціальних ролей, які підтримують або пригнічують в чоловіках і жінках певні варіанти поведінки. Різні ролі формують різні навички, аттїтуди, що призводить до відповідної поведінки чоловіків і жінок

Отже, можна зробити висновок про те, що єдиного уявлення про феномен статево-рольової ідентифікації досі не існує, й він широко розглядається у межах різних теорій, кожна з яких має власні наукові обґрунтування цього процесу. Тому, у межах нашого дослідження, під статево-рольовою ідентифікацією ми будемо розуміти процес ототожнення особистості з певною статтю й набуття відповідної моделі поведінки.

Розглянемо особливості процесу становлення статево-рольової ідентичності. Цікавою на наш погляд є думка, О. М. Кікінежді [36, С.24], яка ототожнює його з віковим континуумом орієнтацій: від неусвідомленого наслідування певних статево-рольових вимог до свідомого самовизначення та персоналізації статево-рольового «Я».

Продовжує думку вченої А. В. Яковлева [75], яка вважає, що статево-рольова ідентифікація формується в результаті тісної взаємодії таких чинників: біологічного (закладає її основу), психологічного (когнітивний і емоційний розвиток визначають ритм процесу) та психосоціального (надає зразки і умови сексуального дозрівання).

Долучається до них й А. О. Бухановський [28, С.310] який вважає, що для гармонійного становлення статево-рольової ідентифікації необхідно три складових: 1) біологічна стать; 2) соціальна стать; 3) психічна стать, статево-самоусвідомлення.

Однак, Д. В. Сочівко [60] наголошує на тому, що формування статево-рольової ідентифікації у значній мірі пов'язано з соціосексуальними орієнтаціями, в яких провідне місце займає певна система ролей та зразків поведінки відповідної статі. Об'єктивною умовою, що впливає на формування таких характеристик, є гендерна культура (існуючі в суспільстві уявлення про якість, бажаних для чоловіків і жінок), а також гендерна ідеологія (закріплюються соціально-політичними інститутами гендерні уявлення).

На думку І. С. Кона [41, С.189-190], особистість є активним учасником процесу статевої ідентифікації, вона приймає або відкидає запропоновані їй ролі і моделі поведінки. Якщо це відбувається із запізненням, чи цього

недостатньо можуть відбутися порушення в розвитку чоловічого/жіночого начала.

Отже, процес формування статево-рольової ідентичності умовно об'єднує у собі біологічні, психологічні та соціальні чинники. Потрібно враховувати, що вказані чинники є взаємозалежними, й неможливо виключення якогось з них.

Підсумовуючи вищесказане, можемо виокремити такі основні функції статево-рольової ідентифікації, як компонента самосвідомості особистості: забезпечення внутрішньої узгодженості; інтерпретація соціального досвіду; відповідність здібностей з соціальними можливостями; регуляція поведінки та діяльності. Все це забезпечує адаптацію до соціокультурних умов і можливість гармонійного розвитку особистості.

Важливим для нашого дослідження є розгляд питання щодо етапів формування статево-рольової ідентичності. Наприклад, С. Томпсон [13] виокремлює три етапи: 1) особистість дізнається, що існує дві статі; 2) включення особистості в одну з цих категорій. 3) керування поведінкою відповідно до самовизначення.

Ш. Берн [21, С.275-278], у свою чергу, описує чотири стадії встановлення статево-рольової ідентифікації: гендерну ідентифікацію, гендерну константність, диференціальне наслідування, гендерну саморегуляцію.

Інші етапи нам пропонує Р. А. Юнусова [73], яка говорить про те, що спочатку особистість засвоює статеву ідентичність, потім переконується в незворотності статі в часі, й на фінальному етапі виникає розуміння того, що стать є константною характеристикою людини.

Однак, на нашу думку, розглянуті варіанти не охоплюють та не розкривають усіх особливостей становлення статево-рольової ідентифікації, кожна з них акцентує на тому, що є головним для кожного з вчених. Також, достатньо суперечливим є питання щодо компонентів статево-рольової ідентифікації. Розглянемо деякі з них.

П. П. Горностай [31] виокремлює три аспекти ідентифікації: 1) поведінка, коли один суб'єкт діє або відчуває подібно іншому; 2) мотив, що виражається в

загальній схильності діяти подібно іншому, і / або бути на нього схожим; 3) процеси і механізми, завдяки яким суб'єкт починає наслідувати моделі і стає схожим на нього.

У свою чергу Г. М. Андрєєва [18, С.145-148], виокремлює такі три компоненти статево-рольовій ідентифікації: 1) розвиток уявлень про себе, як про представника певної статі; 2) виникнення статево-рольових переваг і ціннісних орієнтацій; 3) виникнення форм поведінки, відповідно до статі.

О. В. Пекіна [55] зводить компоненти статево-рольової ідентифікації, до двох: когнітивний (ототожнення себе з людиною певної статі) та поведінковий (набуття особливостей поведінки людини певної статі) компоненти.

Схожу класифікацію нам пропонує І. С. Клеціна [37], яка виокремлює когнітивний (пізнавальний) – усвідомлення приналежності до певної статі і опис себе з використанням категорій мужності-жіночності; афективний (оціночний) – оцінка психологічних рис і особливостей рольової поведінки на основі їх співвіднесення з еталонними моделями маскулінності/фемінінності; конативний (поведінковий) – самопрезентація себе як представника гендерної групи, а також способи розв'язання криз ідентичності на основі виборів варіантів поведінки відповідно до особистісно значущими цілями і цінностями.

Я. К. Коломінський і М.Х. Мелтас [40], виокремлюють дві складові: 1) статева ідентичність (розуміння особистістю приналежності до певної статі, єдність свідомості і поведінки відповідно до статі); 2) власне статево-рольова ідентичність (значення і засвоєння ролей чоловіків і жінок).

Трохи відмінною є модель статево-рольової ідентифікації запропонована Є. Е. Шішловою [68], яка виокремлює два основних компоненти: біологічна стать і соціально-психологічні характеристики особистості (маскулінності / фемінінність). Вчена акцентує увагу на тому, що в особистості вже з раннього віку відбувається ототожнення себе з певною статтю, внаслідок чого виникає суб'єктивне відчуття статі і поступово розвиваються відповідні риси.

Варто звернути увагу й на форми ідентифікації, виокремлені Е. Еріксоном [65, С. 201-210]: виділяв три форми ідентичності: 1) зовнішньо обумовлена

(приналежність особистості до чоловічої/жіночої статі, вікової групи, раси, національності); 2) придбана (самостійні досягнення людини); 3) запозичена (зовнішні ролі, що приймаються під впливом очікувань оточуючих). Можна помітити, що ці форми є схожими з вищезазначеними моделями становлення статево-рольової ідентифікації. Тобто, особистість спочатку спостерігає за зовнішнім світом, уналежнює себе до певної статі, а потім свідомо приймає цю роль, або приймає її під тиском соціуму, або взагалі відкидає.

Підводячи підсумок, зазначимо, що усі запропоновані моделі мають спільні ознаки, та здебільшого акцентують увагу на важливості усвідомлення особистістю приналежності до певної статі. Без цього гармонійне формування статево-рольової ідентифікації неможливе. В нашій роботі ми будемо притримуватися структури статево-рольової ідентифікації, до якої належать такі компоненти: когнітивний (ототожнення себе з людиною певної статі), афективний (ставлення до власної статі) та поведінковий (набуття та використання поведінки людини певної статі).

1.2. Особливості становлення статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці

Підлітковий вік, безумовно, є одним з найважливіших етапів становлення особистості, головним завданням якого є реконструкція своєї ідентичності, а також вибір стилю поведінки властивий певній статі. Вибір власного стилю поведінки визначається уявленням підлітка про самого себе: про можливості, особистісні характеристики, самооцінку, рівень домагань, уявлення про те яке місце в суспільстві він може займати. Також, вкрай важливою є статева ідентифікація, яка сприяє усвідомленню статевої приналежності і статевої (гендерної) ролі в процесі становлення самосвідомості особистості підлітків.

Саме у цьому віці, відбувається опанування статево-рольовою поведінкою, яка найбільше відповідає ідеалам мужності – жіночності, прийнятим в соціальному середовищі. У зв'язку з статевим дозріванням, розширенням

спектра соціальних ролей, відбувається переорієнтація з батьків на групу однолітків. Взаємодія з оточуючими є основною умовою, яка формує уявлення підлітка про самого себе.

О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська [58, с.310-315] акцентують увагу на своєчасності й повноті процесу опанування статевої ролі підлітками, оскільки від цього залежить їх впевненість у собі, цілісність переживань, визначеність установок, ефективність спілкування та взаємодії з оточуючими. Якщо цього не станеться, у підлітка можуть виникнути депресивні стани, неврози, соціальні психотравми, сформуватися стійка деліквентна поведінка, почуття неповноцінності і самотності та ін.

Цієї думки притримується й І. С. Бубнова [25], зазначаю якщо підліток успішно впорається із завданням набуття статево-рольової ідентифікації, то у нього з'явиться відчуття того, хто він є, де знаходиться й чого він хоче досягти у цьому житті. У протилежному випадку виникає плутанина ролей або проявляється суперечлива і несформована ідентичність.

Порушення в формуванні статево-рольової ідентифікації ускладнюють процес адаптації підлітка в соціумі і часто детермінують психосоціальну дезорієнтацію, спотворення уявлень про свою майбутню роль в сім'ї, відсутності, або обмеженості знань про типову поведінку для жінок/чоловіків, байдужість до свого зовнішнього вигляду. Всі ці чинники ускладнюють формування еталонів статево-рольових нормативних орієнтацій і стереотипів поведінки.

Пропонує розглядати процес статево-рольової ідентифікації як фактор спрямованості особистості в підлітковому віці, І. Н. Тімошина [62], оскільки саме через нього можна впливати та розвивати характерні для статі риси і якості.

А. В. Авраменко, І. В. Пузь [16] вказують, що статево-рольова ідентифікація у підлітковому віці це особлива модель соціальної поведінки, яка відображає систему уявлень підлітка про свій статевий образ, що проявляється

в діяльності, способах взаємодії з іншими, обумовлений еталонами чоловічої та жіночої поведінки.

Розглянемо модель процесу статево-рольової ідентифікації підлітків, запропоновану Р. А. Юнусовою [73], що містить такі складові: статево-рольова ідентичність, статево-рольові переваги та стереотипи, статево-рольова поведінка, психологічна стать особистості, статево-рольова орієнтація в сфері спілкування, соціокультурні уявлення про себе, уявлення про батька, про матір, про ідеальних чоловіка та жінку.

Провідними психологічними механізмами розвитку статево-рольової ідентифікації в пубертатний період, на думку О. М. Кікінежді [36], є саморефлексія, інтеграція (самокатегоризація) та саморегуляція (здійснення вчинку). Також, вчена акцентує увагу на тому, що процес ідентифікації збагачується розширенням репертуару соціальних ролей, інтегрованим образом «Я», шляхом уподібнення цінностям молодіжної субкультури.

Дослідження Т. І. Юферева [74] показали, що сфера взаємовідносин з представниками протилежної статі є найбільш значимою, де формуються уявлення підлітків про чоловіка і жінку. Однак, на думку І. С. Кона [41, С.299], для хлопчиків найбільш значущим агентом гендерної соціалізації є група однолітків своєї статі.

Треба зазначити, що саме у цей віковий період посилюється соціальний тиск дорослих і групи однолітків, які вимагають від підлітка прийняти соціально схвалювану статеву роль з усім набором властивих їй поведінкових характеристик. Статева роль інтегрує в собі специфічні особливості індивіда як представника конкретної статі. Це визначається у хлопчиків у проявах мужності (маскулінності), а у дівчаток – жіночності (фемінності). Маскулінність / фемінність можна представити як сукупність найбільш значущих ознак, властивостей, притаманних чоловіку / жінці.

Також, до типових чоловічих рис Н. С. Соловйова [59], відносить незалежність, завзятість у досягненні цілей, домінантність, агресивність, схильність до ризику, самостійність, впевненість в собі. До типових жіночих

рис – поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття і співпереживання. Саме ці риси вважають соціально прийнятними для кожної із статей, тому підлітки підлаштовують свою поведінку відповідно до них.

Цікавим, на наш погляд є розгляд груп відмінностей між статевими ролями, сформованими С. Кроулі, К. Л. Броуді [2]: 1) достовірні, де хлопчики (чоловіки) більш агресивні і більш успішні в математичних і зорово-просторових операціях, а дівчатка в більшій мірі мають мовні здібності; 2) сумнівні, де відмінності у хлопчиків і дівчат у слухняності і дбайливості, тривожності, домінантності і страху, загальному рівні активності і тактильної чутливості; 3) непідтверджені, коли для дівчат визначальним є вплив середовища, велика сугестивність і соціальність, а для хлопців головним є спадковість, успіхи у вирішенні складних завдань.

Формування гендерної ідентичності у хлопців і дівчат йде різними шляхами: на відміну від дівчат, які виробляють гнучкі особисті ідентифікації зі своїми матерями, хлопчикам потрібна позиційна ідентифікація з різними аспектами узагальненої чоловічої ролі. У процесі розвитку особистості у хлопчика з'являються специфічні чоловічі страхи і комунікативні тривоги, від ступеня і способу подолання яких залежить характер і особливо психосексуальні властивості дорослого чоловіка [76].

І. В. Романов [57] вказує, що у підлітковому віці відбувається кризовий перехід від дитячої, інфантильною статевої ідентичності до дорослої, зрілої. Це починає відбуватися приблизно з 8 класу, коли у більшості дівчат знижується диференційованість образів-еталонів мужності/жіночності, а у хлопчиків при збереженні диференціації цих еталонів зв'язок образу «Я» з чоловічими образами-еталонами значно слабшає. У 9 класі настає перелом у бік посилення статевої диференціації, у дівчат жіночі образи отримують позитивне забарвлення, а чоловічі – негативне, яке з часом згладжується; у хлопців посилюється емоційне прийняття образів-еталонів протилежної статі при збереженні маскулінної ідентифікації.

Розглянемо чинники, що можуть обумовлювати особливості становлення статево-рольової ідентифікації. Наприклад, суттєву роль сімейному вихованню відводить Н. В. Байдюк [19], який зазначає, що саме родина формує в особистості підлітка перші базові уявлення про поняття «чоловічого» та «жіночого», гендерну чуйність та культуру. На думку, Н. М. Городнової [32], наслідування ролей батьківської та материнської моделі поведінки обумовлює особливості сприймання підлітком себе в оточуючому світі.

Схожі погляди знаходимо у працях вітчизняних С. М. Оксамитна [52], Н. В. Лавриненко [46], які визнають загальну тенденцію, що проявляється у детермінації поведінки підлітків відповідно до своєї статі через ідентифікацію з батьками.

В. Кобилецька та А. Ячевский [38, С.45-50] акцентують увагу на ролі батька в формуванні статево-рольової ідентифікації. Для хлопчика він є зразком справжнього чоловіки, а для дівчинки важливо усвідомлення, що таке справжній чоловік.

Також, помітну роль у становленні статево-рольової ідентифікації грає освіта, яка накопичує, зберігає та передає соціальний досвід, цінності, норми та гендерні стереотипи щодо призначення чоловіка і жінки.

Знаходимо підтвердження цих думок у довіднику щодо сексуальної освіти: [4], у якому зазначається, що в освіті спостерігається домінування принципу «безстатевої педагогіки» і наявність гендерних стереотипів в педагогічній практиці; орієнтація на виконання сімейних і професійних ролей за ознакою статі; приписування учням альтернативних соціально-психологічних якостей; формування певних внутрішніх бар'єрів, що ускладнюють особистісну самореалізацію; стихійне формування ідентичності поза цілеспрямовано організованого процесу з боку педагогів.

Т. С. Бобкова [22], окрім родини та освіти, виокремлює особистісні детермінанти, що можуть впливати на становлення статево-рольової ідентифікації підлітка, а саме: статева свідомість, самосвідомість, образ «Я», рівень домагань та самооцінки, тощо.

На думку В. В. Кагана [35], важливе значення для формування статево-рольової ідентифікації є ЗМІ, а саме преса, телебачення, радіо, інтернет тощо. Завдяки їх впливу у підлітків формується ідеали та норми статево-рольової поведінки.

Наприклад, В. В. Козлов та Н. О. Шухова [39] зазначають, що здебільшого, поведінка чоловіків у рекламі висловлює їх індивідуальність, соціальний та професійний статус, вони виступають у ролі експертів, бізнесменів. Саме це створює образ чоловіка, як компетентного, знаючого, впевненого, сильного домінуючого. Жінки в рекламних сюжетах, навпаки, представлені лише через статево-рольову приналежність, їх зображують як господинь, їхня поведінка менше вказує на соціальний статус, насамперед вона інтерпретується з урахуванням сексуального сприйняття.

Цікавою є думка О. І. Горошко [33], яка зазначає, що сьогодні спостерігається суперечливість і неоднозначність у функціонуванні статевої моделі в Інтернеті. Тобто, з одного боку, соціальне середовище Інтернету сприяє більшій розмаїтості гендерних практик і стратегій поведінки в інформаційно-комунікативному суспільстві, але з іншого спостерігається акцентуація вроджених відмінностей між чоловіками й жінками. Це здебільшого проявляється у спілкуванні у соціальних мережах, коли підлітки можуть презентувати себе представником будь-якої статі, й приміряти на себе особливості тієї поведінки.

Крім вище сказаних, Н. М. Городнова [32] виокремлює такі соціально-психологічні чинники становлення статево-рольової ідентифікації підлітків: 1) розвиток образу «Я» у статевої самосвідомості підлітків та система їх уявлень про сучасного чоловіка і жінку; 2) психологічні особливості сімейного виховання та батьківські статево-рольові установки; 3) гендерні стереотипи та настанови вчителів; 4) гендерний зміст навчально-методичної літератури та шкільних підручників; 5) спрямованість профільного навчання.

Варто розглянути чинники, виокремлені П. Куттером [45, С.156-157], які впливають на розвиток статево-рольової ідентифікації підлітка в різних

соціальних ситуаціях: 1) надмірна ідентифікація хлопчика з матір'ю може призвести до розвитку фемінних рис особистості, а доньки з батьком – до маскулінізації; 2) надмірна авторитарність батька може спровокувати у хлопців бажання до надмірної близькості з матір'ю, і як наслідок набуття ними жіночих рис характеру, аналогічна ситуація й з дівчатами; 3) виховання в неповній родині; 4) конфліктні відносини у родині; 5) точка зору оточуючих щодо статевої приналежності; 6) випадки сексуальної фрустрації, що провокує виникнення спотвореного сприйняття уявлень про протилежну стать. Таким чином вчений об'єднує біологічні та соціально-психологічні чинники.

Отже, на становлення статево-рольової ідентифікації підлітків впливають такі чинники: родина, освіта, соціум (а саме народні традиції, державна політика та ін), особистісні особливості.

На нашу думку підлітки потребують допомоги у формування такого складного явища як статево-рольова ідентифікація. Оскільки сьогодні, коли відбувається соціально-економічна модернізація суспільства і розвиток нових технологій, що призводять до розмитості соціальних ролей і мінливості образів еталонних чоловіків та жінок, й як наслідок ускладнюються статево-рольова ідентифікації підлітків.

1.3. Особливості становлення статево-рольової ідентичності у підлітковому віці та шляхи її формування: психодинамічний підхід

У цьому пункті ми розглянемо можливості психодинамічного підходу у формуванні статево-рольової ідентичності. Але спершу розглянемо, що взагалі розуміється під психодинамічним підходом.

Термін «психодинаміка» був введений в 1918 році Р. Вудвортсом [15], американським психологом, одним з творців функціональної психології в США. Вчений вказує, що психодинамічний підхід безпосередньо пов'язаний з динамічними аспектами психіки (мотиви, потяги, спонукання, протиріччя), які забезпечують функціонування і розвиток особистісного «Я».

Однак, перш ніж ми перейдемо до розгляду особливостей психодинамічного підходу, потрібно розглянути теоретичні джерела його формування, якими є психоаналітичні теорії. Ознайомившись з ними, ми зможемо краще зрозуміти його специфіку.

Основи психоаналітичної теорії були закладені З. Фрейдом [67, С.245-270], у межах якого психічний розвиток розуміється як пристосування, адаптація до навколишнього, переважно ворожого середовища. Особистість трактується як складна енергетична система, динамічна конфігурація процесів якої знаходиться в нескінченному конфлікті. У межах цієї системи, З. Фрейд виокремлював три рівні психіки:

- Воно (Ід) - примітивне ядро особистості, становить енергетичну основу психічного розвитку, має вроджений характер, знаходиться в несвідомому і підпорядковується принципу задоволення.

- Я (Его) - раціональна та усвідомлювана частина особистості, яка допомагає сприймати навколишній світ, пізнавати нове і задовольняти потреби.

- Супер-Его – совість, его-ідеал, який контролює дотримання норм, прийнятих в суспільстві.

Найголовнішим рівнем, на думку вченого є несвідомий рівень (Воно), який є вирішальним у становленні особистості. Враховуючи цю думку, була розроблена психосексуальна теорія розвитку, яка виокремлює такі етапи формування особистості: оральна, анальна, фалічна, генітальна (назви стадій особистісного розвитку вказують на основну тілесну (ерогенну) зону, з якої пов'язане відчуття задоволення в тому чи тому віці). Проходження кожної фази є передумовою формування характеру, у разі наявності труднощів, процес розвитку може гальмуватися чи ускладнюватися, й бути причиною виникнення неврозів. Тому, головною метою психоаналізу є виявлення та усунення гальмівних механізмів, які є непридатними або створюють специфічні конфлікти в реалізації бажань, та адаптації до суспільства.

На відміну від свого вчителя, К. Г. Юнг [72, С.189-200], розглядав розвиток особистості, як динамічний процес, як еволюцію протягом усього

життя, й вирішальне значення надавав не подіям минулого, а теперішньому. Головна мета розвитку – становлення єдиного, неповторного і цілісного індивіда. Тому, психодинаміка розуміється вченим, як процес розвитку особистості протягом життя, який відбувається під впливом внутрішньо-особистісних сил і тенденцій, результатом якого є самореалізація.

Схожі думки має й А. Адлер [17, С.55-63], який вважав, що все життя особистість прагне до самовдосконалення й розвитку, вона сама є причиною всіх подій, які відбуваються з нею. Також, вчений наголошував на ролі вроджених соціальних мотивів у формуванні особистості. Тобто, кожна людина народжується в беспорядному, залежному стані, яке створює почуття неповноцінності. Це негативне почуття, поєднане з природним бажанням стати членом суспільства, є стимулом для розвитку особистості. Тільки у співпраці людина може подолати своє почуття неповноцінності, привнести цінний внесок в розвиток всього людства. Якщо виникають певні перешкоди, які заважають соціалізації, то почуття неповноцінності може призвести до компенсації, та розвитку неврозу.

Цікавою є думка, Ж. Лакана [47, С.101-103], який вважав, що мова є провідним засобом у розшифровці та розумінні несвідомих процесів. Несвідоме ототожнювалось із структурою мови, й тільки лінгвістичний аналіз мови та його механізмів, може розкрити структуру та особливості несвідомих процесів.

Структура психіки, на думку вченого, є сферою складного та суперечливого поєднання трьох її складових: уявного (комплекс ілюзорних уявлень особистості про саму себе), символічного (сфера соціокультурних норм і уявлень, які індивід засвоює в основному несвідомо, щоб мати можливість нормально існувати в суспільстві) та реального (біологічно породжувані та психічно сублімовані потреби та імпульсів, які не дані свідомості індивіда в будь-якій доступній для нього раціоналізованій формі).

Тому, психотерапевтична ситуація, у цьому випадку, порівнюється з ситуацією сприйняття незнайомої мови, в обох випадках, людина має справу з мовним потоком, що протікає на рівні означення, але не співвідноситься з

означуваним, й потрібно правильно проінтерпретувати отриману інформацію. Тобто, особливості психіки особистості є прихованими, й можуть бути виявлені лише через аналіз висловлювань та поведінки.

Підсумувати вищесказане, ми можемо визначенням Є. Д. Магомедшаріпова та Т. А. Шурухи [48], які розуміють термін «психодинаміка» як один з найважливіших аспектів психоаналітичної теорії, яка пояснює феномени мислення, почуттів і поведінки як психічні прояви, що виникають в результаті взаємодії протилежно спрямованих мотиваційних сил. Саме таке визначення ми будемо використовувати у нашій роботі.

Однак, доречним для нашого дослідження є розгляд, інших варіантів трактування терміну «психодинаміка». Цікавим є варіант І. Толпіної [63], яка вказує, що розвиток особистості у межах цього підходу, це самовідчуття людини, яке розгортається в складну картину, у якому досвід, впливаючи на формування психічних структур, інтегрується і змінюється в динаміці її актуального внутрішнього життя.

Наприклад, Н. Н. Тавтілова [61] вказує, що психодинамічні підходи пояснюють активність психіки, як наслідок динамічної взаємодії її глибинних неусвідомлених сил, а саме: потяги, минулий досвід, переконання і норми, привнесені суспільством, культурою і сім'єю. Тому, виявлення цих впливів, усвідомлення і робота з ними може покращити психічний стан особистості.

Схоже трактування нам пропанують Д. Браун, Дж. Педдер [24, С.66], які під терміном «психодинаміка» розуміють рух, розгортання, зростання і згасання, взаємодія і боротьба сил всередині психіки людини. Відповідно, психодинамічний підхід - це підхід, згідно з якого процеси, що відбуваються в психіці людині обумовлюються не зовнішніми обставинами, а самостійною динамікою (взаємодією і боротьбою) сил всередині психіки.

Достатньо цікавим є визначення Д. В. Сочівко [60], який трактує психодинаміку, як спосіб реагування особистості на зовнішню ситуацію, в процесі якого здійснюється перебудова структурних співвідношень компонентів психологічного часу, зміна ведучого циклу особистості в

емоційній, вольовій або когнітивної сфері і передбачається зміна як структури психологічного сьогодення, так і співвідношення минулого і майбутнього.

На нашу думку, головною перевагою психодинамічного підходу для нашого дослідження є те, що він орієнтований на роботу з певною проблемою і швидше просуває позитивні зміни, які не зосереджуючись на минулих проблемах. Підлітків закликатимуть до того, щоб звертати увагу на те, що вони роблять добре, на їх сильні якості і ресурси, а також до того, щоб ставити цілі і досягати їх. Це є особливо необхідними у цьому віковому періоді, коли відбуваються значні зміни з організмом, перебудовуються відносини з оточуючими.

Висновки до розділу 1.

У результаті теоретичного аналізу статево-рольової ідентифікації та шляхів її формування у підлітків, ми прийшли до таких висновків:

1. Статево-рольова ідентифікація – це процес ототожнення особистості з певною статтю й набуття відповідної моделі поведінки. Формування цього виду ідентифікації відбувається під впливом біологічних, психологічних та соціальних чинників, які є взаємозалежними та взаємообумовленими. Функції, які виконує статево-рольова ідентифікація: адаптація до соціокультурних умов; забезпечення внутрішньої узгодженості; інтерпретація соціального досвіду; відповідність здібностей з соціальними можливостями; регуляція поведінки та діяльності.

2. Найбільш сензитивним періодом для становлення статево-рольової ідентифікації є підлітковий вік, коли відбувається усвідомлення власного «Я», статевої приналежності, вибір гендерної ролі. Чинники, які впливають на її становлення, у цьому віці: особистісні особливості, особливості сімейного виховання та освітнього процесу, сформованість інформаційної компетентності.

3. Ефективним засобом формування статево-рольової ідентичності у підлітків, на нашу думку є психодинамічний підхід. «Психодинаміка» пояснює феномени мислення, почуттів і поведінки як психічні прояви, що виникають в результаті взаємодії протилежно спрямованих мотиваційних сил. Саме таке визначення ми будемо використовувати у нашій роботі. Концепція динамічної структури особистості за ціле вибирає безпосередньо особистість, і її зміни з позицій тимчасового параметра у взаємозв'язку з внутрішніми та зовнішніми закономірностями.

4. Головні завдання психодинамічного підходу полягають у тому, щоб домогтися в особистості усвідомлення інтрапсихічного конфлікту та опрацювати цей конфлікт, тобто простежити, як він впливає на актуальну поведінку і на внутрішній стан людини.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

2.1. Організація та процедура дослідження особливостей статево-рольової ідентифікації в підлітковому віці

Емпіричне дослідження особливостей статево-рольової ідентифікації підлітків було здійснено у 4 етапи, розглянемо їх детальніше.

На *першому етапі* нами було опрацьовано теоретичні джерела, виокремлено основні аспекти статево-рольової ідентифікації, які представлені у 1 розділі нашої роботи. Враховуючи це, було сформовано діагностичний комплекс, який на нашу думку, є найбільш ефективним, та зможе розкрити усі особливості вказаного різновиду ідентифікації. До нього увійшли наступні методики:

- Методика «Хто Я?» (М. Куна, Т. Макпартленда в модифікації Т. В. Рум'янцевої) [66]. Опитувальник використовується для виявлення ролі гендерних характеристик в структурі Я-концепції особистості, а також для вивчення загальної особливості ідентичності особистості.

Підліткам надається бланк, на якому потрібно дати 20 варіантів відповіді на питання «Хто Я?». Отримані відповіді обробляються з використанням методу контент-аналізу, та виокремлюються такі категорії, за якими здійснюється якісний аналіз: соціальна (сімейні та міжособистісні ролі; професійні ролі; інші соціальні ролі, які здебільшого стосуються сфери дозвілля) та особистісна ідентичність (фемінні, маскулінні та нейтральні характеристики особистості). За кожну наявну ознаку нараховується один бал, загальна сума балів по кожній, свідчить про рівень її розвитку.

- Методика «Статево-рольовий опитувальник» (С. Бем) [65], яка використовується з метою виявлення психологічної статі і визначає ступінь виявлення андрогінності, маскулінності і фемінності, й відповідно до цього

визначається тип особистості. Досліджуваним надається бланк з 30 якостями особистості, головне завдання: оцінити за 7-бальною шкалою, наскільки вони відповідають їм. Обробка результатів здійснюється з використанням ключа. Наступним кроком є визначення середньоарифметичного за кожною шкалою, й вирахування різниці між ними. Виявлений бал є показником сформованості (виявлення) того чи того різновиду ідентичності.

- Методика вивчення гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, редакція Н. П. Фетіскіна) [66], дозволяє виявити тип гендерної ідентичності, а саме: передчасна ідентичність, дифузна ідентичність, мораторій, досягнута позитивна ідентичність, псевдопозитивна ідентичність. Досліджуваним надається бланк з іменниками, підліткам потрібно кожному із слів асоціативного ряду надати символ «Ч» (чоловік) чи «Ж» (жінка).

Обробка даних здійснюється шляхом підрахування кількості збігів з ключем, описів статі, до якої належить підліток, а потім – до протилежної статі. Далі, потрібно поділити перше отримане число на друге. За отриманим балом визначаються типологічні прояви гендерної ідентичності.

- Проективна методика «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, К. Маховер в модифікації Т. В. Румянцевої) [65], призначена для вивчення статево-рольової ідентифікації та статевої ідентичності. Досліджуваним пропонується намалювати людину, уточнень ніяких не надається. Обробка і інтерпретація малюнку здійснюється у такій послідовності: у автора уточняється, людини якої статі він намалював; встановлюється збіг/розбіжність статі автора малюнка з статтю зображеної людини; наявність і виразність ознак статевої приналежності. За отриманими даними визначається ступінь виявлення статевої ідентичності (не виражена, слабко виражена, адекватна, акцентування).

На *другому етапі* ми провели діагностичний замір, з використанням вказаних методик, з підлітками, віком від 11 до 12 років. Загальна вибірка склала 24 особи (10 хлопців, 14 дівчат). Дослідження здійснювалось протягом квітня-травня 2021 року, на базі КЗШ №7.

На *третьому етапі* ми здійснили кількісну та якісну обробку отриманих даних. Нами були використані математико-статистичні методи аналізу, а саме: описової статистики (табулювання, графічний вираз та кількісне оцінювання даних); вивчення статистичної залежності, визначення основних числових характеристик вибірки (вибіркове середнє, мода, медіана, вибіркові дисперсії, стандартне відхилення). Детальний якісний опис даних представлений у наступному пункті.

2.2. Аналіз результатів психодіагностичного дослідження

Першою методикою у нашому діагностичному комплексі, була методика «Хто Я?» (М. Куна, Т. Макпартленда в модифікації Т. В. Рум'янцевої). Розглянемо у відсотковому співвідношенні, яку кількість відповідей змогли дати опитані підлітки (див. рис.2.2.1.). У додатку А. наведені отримані початкові дані для кожного респондента.

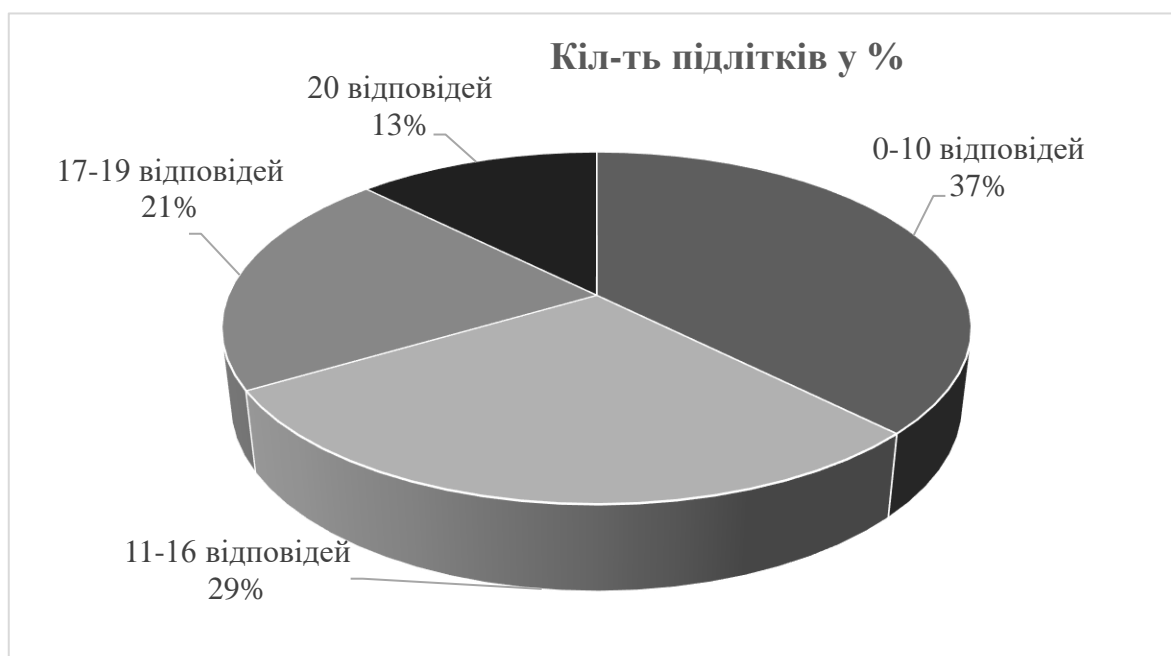

Рис.2.1. Відсоткове співвідношення кількості відповідей та кількості підлітків.

З рис.2.1. ми бачимо, що лише 13% (9% дівчат, 4% хлопців) підлітків змогли дати 20 варіантів відповідей на питання «Хто Я?», переважна кількість,

а це 37% (21% дівчат, 16% хлопців) не змогли перевищити 10 варіантів. Такий результат свідчить нам про низький рівень сформованості рефлексії. Тобто, підліткам важко аналізувати власні емоційні прояви, поведінку, критично її оцінювати та змінювати. З одного боку, це є характерним для цього вікового періоду, але з іншого – підлітковий вік є сензитивним для формування рефлексії, оскільки, підліток прагне знайти відповіді на такі питання: Хто я? Яке моє місце у цьому світі? Що думають про мене інші? Саме ці питання повинні спровокувати бажання досліджувати себе, власні емоції, особливості взаємовідносин з іншими. Тому, потрібно звернути особливу увагу на цей аспект при розробці корекційної програми.

Розглянемо отримані статистичні показники, за наявними шкалами в цій методиці (див. табл.2.1).

Таблиця 2.1.

**Отримані статистичні результати за методикою «Хто Я?»
(М. Куна, Т. Макпартленда в модифікації Т. В. Рум'янцевої)**

Різновид ідентифікації	Статистичні показники				
	Σ	\bar{x}	Mo	Me	σ
<i>Соціальна</i>					
Сімейні та міжособистісні ролі	81	3,3	4	4	3,114
Професійні (учбові) ролі	17	0,7	1	1	0,476
Інші соціальні ролі	16	0,6	0	0	1,014
<i>Особистісна</i>					
Фемінні ролі	80	3,3	2	3	2,753
Маскулінні ролі	73	3	4	3	2,650
Нейтральні ролі	40	1,6	2	2	1,884

Примітка: Σ – сума; \bar{x} – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

З табл. 2.1. можемо помітити, що найбільш виявленими ролями виявились (сімейні та міжособистісні, фемінні та маскулінні ролі), найменш – професійні (учбові) та інші соціальні ролі. Отримані дані свідчать нам на про те, що

підлітки усвідомлюють себе частиною власної родини, певної соціальної групи. Тобто, вони вміють встановлювати міжособистісні контакти, будувати діалог. Також, підлітки здатні проявляти поведінку властиву їхній статі. Однак, ми бачимо, що респонденти не зацікавлені в навчанні, прояві соціальної активності. Така поведінка є притаманною цьому віковому періоду, коли міжособистісні стосунки з іншими, стають діючими у житті підлітків.

Доречним для нашого дослідження є аналіз результатів в залежності від статі. На рис.2.2. представлений порівняльний аналіз середніх показників за кожною шкалою.

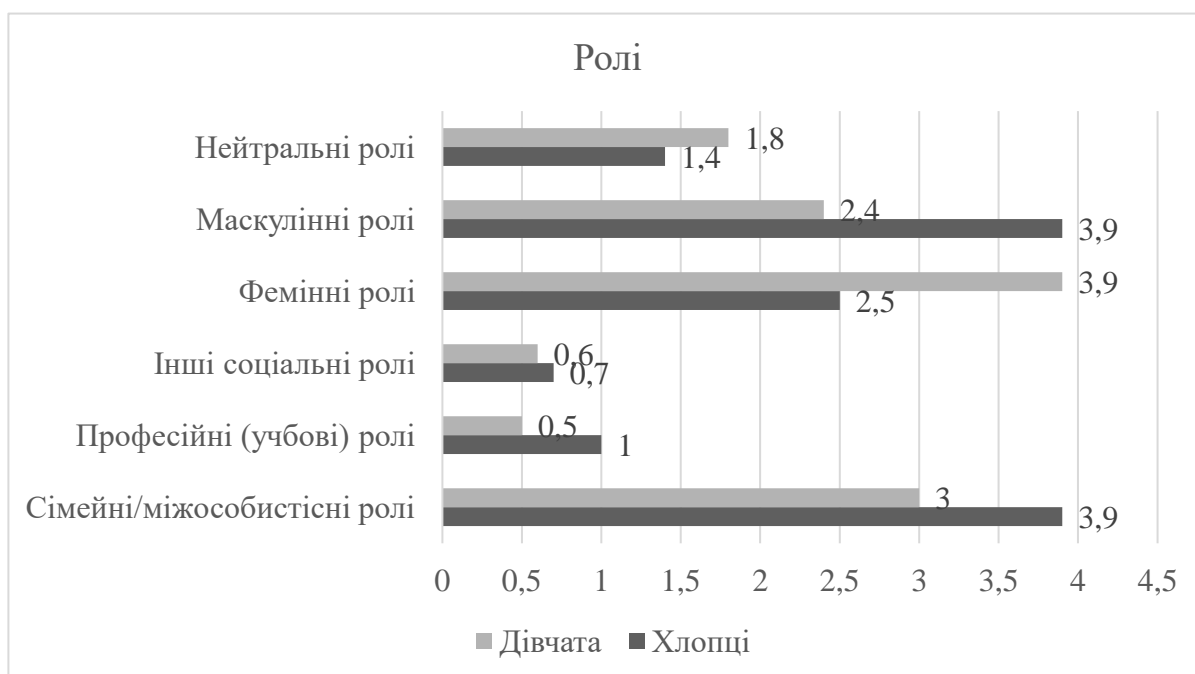

Рис.2.2. Порівняльний аналіз середніх показників за шкалами методики «Хто Я?».

Рис. 2.2 демонструє нам, що більшість дівчат, так й хлопців, використовують ролі, які є властивими для їхньої статі. Більшість висловлювань, які про це свідчать, мають емоційно-позитивне забарвлення. Однак, разом з цим, достатньо високі показники мають й нейтральні ролі. На нашу думку, це є нормальним проявом для цього вікового періоду, коли підлітки шукають себе, намагаються здійснити гендерну ідентичність, й опанувати відповідні ролі. Також, варто зазначити, що у 12% хлопців

спостерігається домінування фемінних ролей, та у 14% дівчат – маскулінних ролей, не притаманних їхній статті. Причин такого стану речей може бути безліч, однак ці підлітки обов'язково увійдуть до корекційної групи, де буде можливість виявити та усунути детермінанти, які зумовлюють такий стан.

Цікавим є результат, який демонструє нам, що хлопцям, на відміну від дівчат, більше притаманні професійні (учбові) та сімейні/міжособистісні ролі. Тобто, хлопці більш спрямовані на отримання якісної освіти, можливо вони отримують додаткову (про це свідчать їхні варіанти відповіді: я практикант, я програміст, я добре конструюю та ін.). При розгляді сімейних ролей, варто враховувати, що їхня варіативність залежить від розмірів родини, а саме наявність прабабків, братів/сестер, кількість шлюбів у кожного з батьків.

За іншими шкалами суттєвих відмінностей не спостерігається. Узагальнено можемо зазначити, що більшість досліджуваних (60%) гендерно-типизовані, тобто такі, чий самовизначення та поведінка співпадають з тими, які вважаються в суспільстві гендерно прийнятними.

Друга методика, яка використовувалась нами, це методика «Статеворольовий опитувальник» (С. Бем). Отримані статистичні результати представлені у табл.2.2.

Таблиця 2.2.

Отримані статистичні результати за методикою С. Бема

Рівень сформованості	Шкала	Статистичні показники				
		Σ	\bar{x}	Mo	Me	σ
Низький рівень	фемінність	566	33,3	49	35	291,84
	маскулінність	558	32,8	10	36	284,27
	андрогінність	339	19,9	10	20	97,18
Середній рівень	фемінність	197	39,4	55	55	509,3
	маскулінність	150	30	10	15	662,5
	андрогінність	116	23,2	-	23	44,7
Високий рівень	фемінність	134	67	67	67	0
	маскулінність	33	16,5	-	16,5	0,5
	андрогінність	64	32	-	32	128

Примітка: Σ – сума; \bar{x} – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

З табл. 2.2. ми бачимо, що всі якості (маскулінні та фемінні) сформовані на низькому рівні. Тобто, підліткам важко розмежовувати жіночі від чоловічих якостей та моделей поведінки. Також, це може свідчити про відсутність досвіду використання гендерних ролей, низької гендерної культури, відчутність цілеспрямованого гендерного виховання. Тому, цей аспект обов'язково буде врахований у нашій корекційній роботі.

Зараз розглянемо отримані результати у гендерному аспекті вибірки окремо для кожного рівня сформованості (див. рис.2.3.-2.5.).

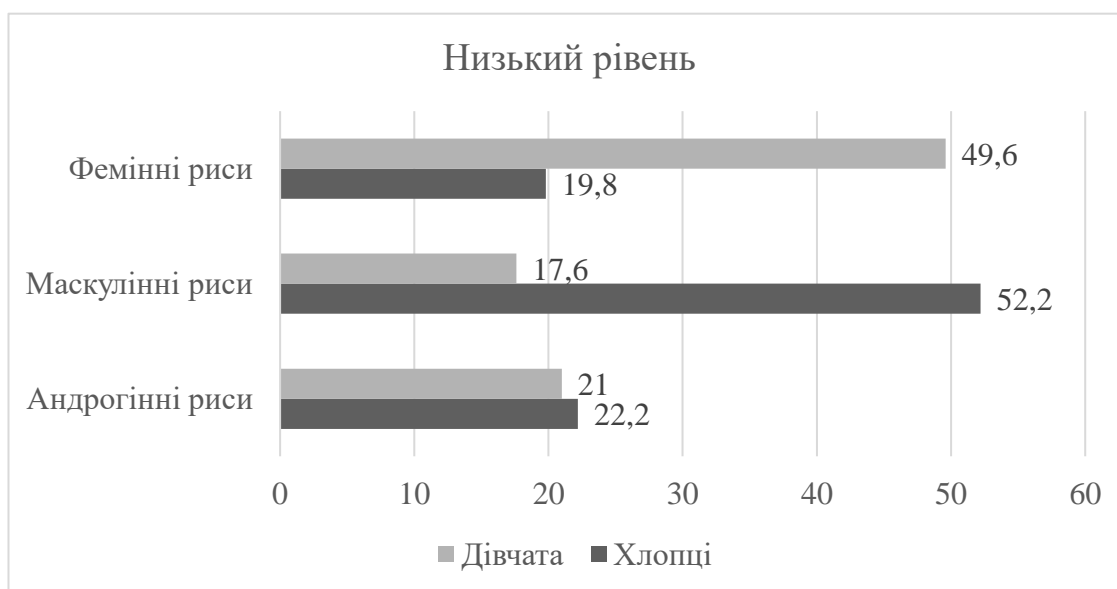

Рис.2.3. Порівняльний аналіз середніх показників за шкалами методики Статеврольовий опитувальник» (С. Бем) на низькому рівні.

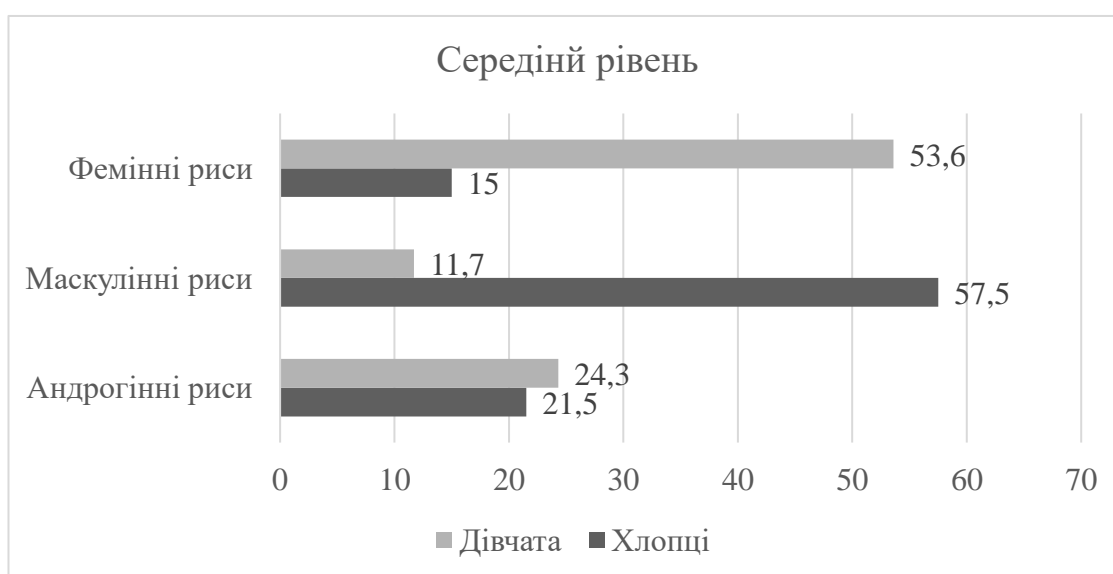

Рис.2.4. Порівняльний аналіз середніх показників за шкалами методики Статеврольовий опитувальник» (С. Бем) на середньому рівні.

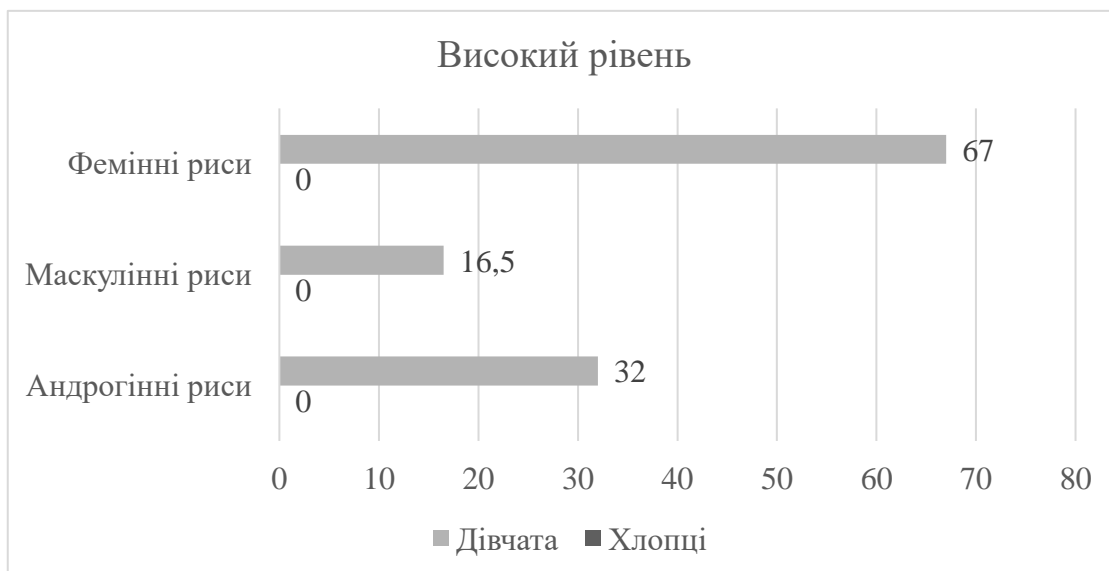

Рис.2.5. Порівняльний аналіз середніх показників за шкалами методики Статевро-рольовий опитувальник» (С. Бем) на високому рівні.

Зазначимо, що також, були зафіксовані показники менше одиниці, які свідчать про домінування в особистості рис, протилежної статті. Всього виявлено 21% підлітків, з яких 8% - хлопців, 13% дівчат. Ця група респондентів обов'язково буде залучена до корекційних занять, з метою додаткової діагностики такого стану, й подальшої корекції. У інших підлітків, а це 79% спостерігається домінування рис, притаманних їхній статі.

Можна помітити з рис.2.3.-2.5, що здебільшого як у хлопців, так й у дівчат фемінні/мускульні риси розвинені на низькому рівні (21% хлопців, 25% дівчат). Високий рівень сформованості спостерігається лише у 8% дівчат, у хлопців він взагалі відсутній. Такий результат свідчить нам про те, що респонденти перебувають у пошуках себе, дослідженні власної особистості, й потребують допомоги, яка може бути надана, як у вигляді психологічної просвіти та занять, зі сторони психологічної служби, як зі сторони педагогічного колективу, які також мають приділяти увагу гендерному вихованню підлітків.

Далі розглянемо результати отримані за методикою вивчення гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, редакція Н. П. Фетіскіна).

Рис.2.6. Отримані результати за методикою вивчення гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, редакція Н. П. Фетіскіна).

Рис.2.6. демонструє нам, що серед підлітків-хлопців найбільш розповсюдженим є мораторний тип ідентичності (40%). Тобто, це такий стан ідентичності, при якому особистість перебуває в стані кризи ідентичності і активно намагається її розв'язати. Ця група підлітків характеризується високим рівнем самоповаги, низьким рівнем тривожності, складними і диференційованими культурними інтересами, розвиненою рефлексією. У дівчат цей різновид ідентичності спостерігається лише у 7%.

Підлітки жіночої статі характеризуються розповсюдженістю псевдо ідентичності та передчасної ідентичності (по 29% кожна). Перша характеризується стабільним запереченням своєї унікальності або, навпаки, її амбітним підкресленням, порушенням механізмів ідентифікації і відокремлення в сторону гіпертрофованості, прагненням досягти мети будь-якими засобами.. Також, ці дівчата мають порушення тимчасової зв'язності життя, ригідність «Я-концепції», хворобливе неприйняття критики на свою адресу, низьку рефлексію. Причиною цього може бути тотальне поглинання особистості статусом, роллю, навчанням, іншим об'єктом або суб'єктом, при високій позитивній оцінці власних якостей і порушенні довірчих, гнучких зв'язків з

соціумом. У підлітків чоловічої статі, як домінуюча, вона спостерігається у 20%.

Передчасна ідентичність має такі особливості: високо розвинену авторитарність, не сформовану самостійність, залежність, високий рівень тривожності, низький рівень самоповаги. Такий різновид ідентичності може виникати в тих випадках, коли особистість взагалі не намагалася зробити незалежні життєві дії, ідентичність не усвідомлюється, скоріше, це варіант нав'язаної ідентичності. У хлопців вона також є достатньо поширеною, та є притаманною 30% опитаних.

Наступною за поширеністю є досягнута ідентичність (21% - дівчат, 10% - хлопців), яка характеризує статус ідентичності, яким володіє особистість, яка сформувала певну сукупність особистісно значущих для неї цілей, цінностей і переконань, які сприймаються як особистісно значущі, та забезпечують почуття спрямованості та усвідомленості життя. Також, цій групі підлітків притаманне позитивне самоставлення та оцінка власних якостей та можливостей, сформовані механізми ідентифікації і відокремлення, стабільний зв'язок з соціумом.

Дифузна ідентичність була виявлена лише у представниць жіночої статі (14%). Для цього різновиду ідентичності притаманні відсутність чітких та усвідомлених цілей, цінностей, переконань, спроб їх сформувати. Дівчата не завжди задоволені собою, мають сумніви у цінності власної особистості, привабливості для інших, байдужі до свого внутрішнього світу, мають знижену самооцінку, схильні до самозвинувачення, не мають бажання самовдосконалюватися.

Узагальнюючи отримані результати, ми бачимо, що хлопці мають більш сформовану ідентичність, вони прагнуть розв'язати внутрішні конфлікти, пізнати власний внутрішній світ. У дівчат, навпаки, сформовані такі різновиди ідентичності, які свідчать про їхню пасивність, наявність ознак кризи, залежність від думки оточуючих.

За останньою проективною методикою «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, К. Маховер в модифікації Т.В. Румянцевої) були отримані такі результати, з якими можна ознайомитися на рис. 2.2.7. Зазначимо, що 15% досліджуваних (10% дівчат, 5% хлопців) зобразили людину протилежної від них самих статі, що може свідчити про не сформованість ідентичності, або підліток намалював значущу для нього людину. Ці висновки потребують уточнення, тому ця група респондентів увійде до корекційної групи.

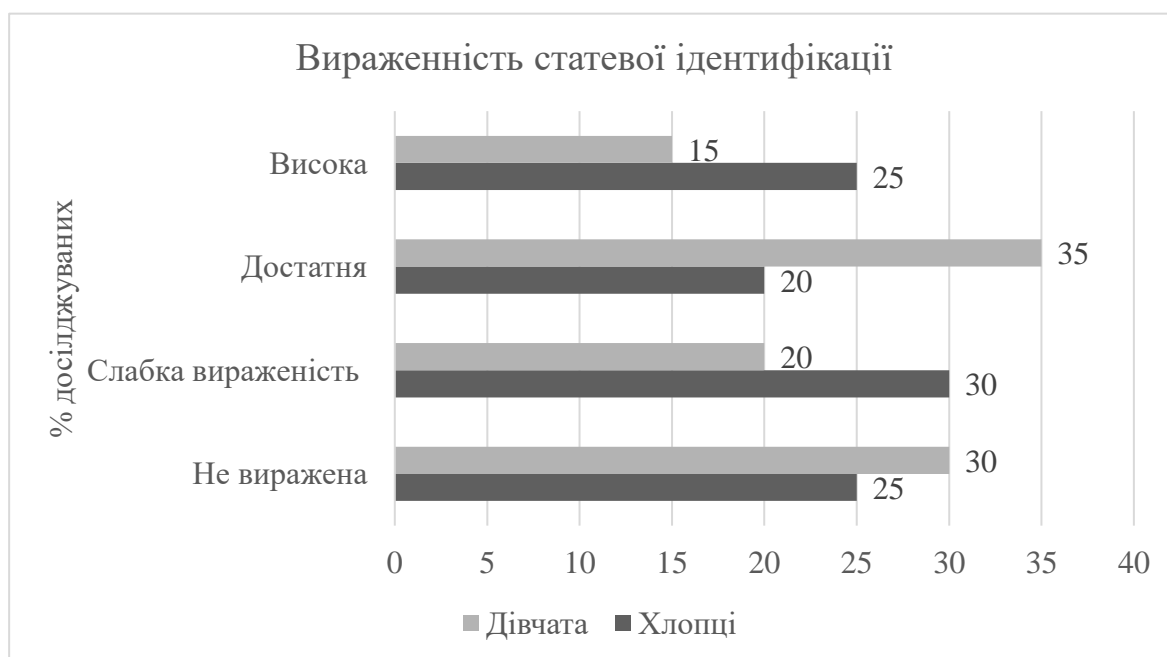

Рис.2.7. Отримані результати за проективною методикою «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, К. Маховер в модифікації Т.В. Румянцевої).

Дані, представлені на рис.2.7., демонструють нам, що у більшості дівчат достатньо сформована статева ідентифікація. Тобто, на малюнку були представлені такі її ознаки: виражені всі вторинні ознаки статі, вони проявляються досить чітко, вузькі (похилі) плечі, груди позначена хвилею, тонка талія, відносно широкі стегна. У хлопців (сформована у 20%) на малюнку зображено: широкі плечі, мускулатура, вузькі стегна, представлені додаткові ознаки мужності (вуса, борода, спортивний інвентар). Також, ідентифікація на цьому рівні, свідчить про достатній рівень впевненості підлітків в своїй привабливості як представника своєї статі.

У хлопців найбільш розповсюдженими виявились високий рівень розвитку статевої ідентифікації та не виражений (25% кожний). У дівчат перший рівень домінує у 15%, другий – 30%. Високий рівень вираження статевої ідентифікації, ще позначається як рівень сексуальності, тобто коли відбувається сильне акцентування ознак статевої приналежності. Може проявлятися у осіб з сильною статевою конституцією, а також бути надкомпенсацією у людей з труднощами в психосексуальній сфері.

Аналізуючи цей результат, треба пам'ятати, що підлітковий вік характеризується, не тільки психологічними змінами, а ще стрімкими фізіологічними перетвореннями. Деяким підліткам потрібно багато часу, щоб звикнути до себе нового. Разом з цим, у цей період, зростає бажання та потреба в інтимно-особистісному спілкуванні, й підлітки (обох статей) прагнуть бути привабливими один для одного. Тому, вони яскраво це виражають у малюнках.

Не виражена статевая ідентифікація була виявлена нами за такими ознаками: відсутність будь-яких ознак статті (див. приклад рисунків підлітків рис. 2.8-2.9.). Це може свідчити про високий рівень замкнутості, тривожності, невпевненості у власній привабливості, як представника своєї статі, страху відкритися іншим, або з неформальною статевою ідентифікацією. Тому, ця група підлітків буде включена до корекційної групи, з метою виявлення детермінант, які зумовлюють таку ідентифікацію.

Рис.2.8. Малюнок Петра Р.

Рис.2.9. Малюнок Ольги К.

Слабко виражений тип статевої ідентифікації спостерігається у 20% дівчат та 30% хлопців. Має такий вияв на малюнку: наявні лише деякі вторинні ознаки статі в стилізованій формі (лише волосся, спідниця у формі трикутника, туфлі, наявність жіночих аксесуарів та ін.), або взагалі відсутня нижня частина тіла. Це може вказувати нам на те, що підлітки недостатньо сприймають свою стать, критично ставляться до власної зовнішності, мають підвищений рівень тривожності.

Також, потрібно звернути увагу, що 30% підлітків (10% хлопців, 20% дівчат) зобразили людину, значно молодшу за них самих. Такий малюнок може свідчити нам про те, що досліджувані недооцінюють власний життєвий досвід, мають низький рівень рефлексії, труднощі у прийнятті відповідальності за власні дії та події, які відбуваються в їхньому житті. Можливо, вони свідомо використовують дитячу поведінку, як певну стратегію (не потрібно бути відповідальним та серйозним, розв'язувати складні життєві проблеми, та ін.).

15% (10% дівчат, 5% хлопців) намалювали людину старшу за себе, що свідчить про бажання виглядати доросліше, привабливіше, можливо існує переоцінка власного життєвого досвіду.

Результатом праведного емпіричного дослідження стало виокремлення контрольної та корекційної груп (по 8 осіб в кожній). До груп увійшли підлітки, які мають несформований тип статево-рольової ідентифікації, дифузний, мораторний, передчасний тип ідентичності, яскравий прояв рис та поведінки притаманних протилежній статі, не сформованість гендерних ролей.

Висновки до розділу 2.

Проведено емпіричне дослідження особливостей статево-рольової ідентифікації підлітків, та сформульовано такі висновки:

1. Підлітки, як жіночої так й чоловічої статі мають низький рівень розвиненості рефлексії, домінує андрогінність у використанні ролей, найбільш усвідомленими ролями є сімейні та міжособистісні, найменш – професійні

(учбові) та інші соціальні ролі. Переважна кількість досліджуваних гендерно-типизовані, тобто такі, чий самовизначення та поведінка співпадають з тими, які вважаються в суспільстві гендерно прийнятними.

2. Низький рівень сформованості маскулінних та фемінних ролей, підліткам важко розмежовувати жіночі від чоловічих якостей та моделей поведінки. Наявні підлітки (як хлопці, так й дівчата) з домінуванням рис, притаманним протилежній статті.

3. Найбільш розповсюдженим типом гендерної ідентичності серед підлітків чоловічої статі є мораторний, при якому особистість перебуває в стані кризи ідентичності і активно намагається її розв'язати. Характерні риси: високий рівень самоповаги, низький рівень тривожності, розвинені культурні інтереси.

4. У дівчат домінує два різновиди гендерної ідентичності. Перша – це псевдо ідентичність, яка має такі особливості, як стабільне заперечення своєї унікальності або, навпаки, її амбітне підкреслення, порушення механізмів ідентифікації і відокремлення, порушення тимчасової зв'язності життя, ригідність «Я-концепції», хворобливе неприйняття критики на свою адресу. Друга – це передчасна ідентичність, яка характеризується високо розвинутою авторитарністю, не сформованою самостійністю, залежністю, високим рівнем тривожності, низьким рівнем самоповаги.

5. Дівчатам притаманна достатньо сформована статевая ідентифікація, вони мають впевненість у власній привабливості, як представниці жіночої статі, розуміють які мають виконувати соціальні ролі, якими якостями повинна володіти жінка.

6. У хлопців було виявлено домінування двох рівнів сформованості ідентифікації: високий рівень розвитку та не виражений. Перший характеризується сильним акцентуванням ознак статевої приналежності, прагненням завжди бути у центрі уваги, особливо представників протилежної статі, неадекватною самооцінкою; другий – замкнутістю, тривожністю, невпевненістю у власній привабливості, страхом відкритися іншим.

7. Виявлена частка підлітків які мають не сформовану ідентифікацію, та мають труднощі у вираженні себе, як представника певної статті. Було виявлено, притаманність інфантильних рис, труднощі у прийнятті відповідальності за власні дії, бажання виглядати доросліше, привабливіше.

РОЗДІЛ 3.

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПСИХОДИНАМІЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

3.1. Обґрунтування програми супроводу з формування статево-рольової ідентичності у осіб підліткового віку

Теоретичні основи програми. У теоретичному розділі нашої роботи, ми що найбільш ефективним методом формування статево-рольової ідентичності у підлітків, є психодинамічний підхід. Цей підхід базується на постулатах психоаналітичного вчення, та акцентує увагу на впливі минулого досвіду, формуванні певної моделі поведінки, яка впливає на актуальний стан існування особистості (фізичний, соціальний, психологічний) [26].

Враховуючи специфіку нашої роботи, ми будемо використовувати короткочасну психодинамічну терапію, з якою ми зможемо досягти змін у формуванні статево-рольової ідентифікації, завдяки коротким втручанням, які актуалізують процес самопізнання та самовдосконалення.

Також, перевагою цього виду терапії є те, що вона орієнтована на роботу з певною проблемою і швидше просуває позитивні зміни, які не зосереджуючись на минулих проблемах [64]. Підлітків закликатимуть до того, щоб звертати увагу на те, що вони роблять добре, на їх сильні якості і ресурси, а також до того, щоб ставити цілі і досягати їх. Це є особливо необхідними у цьому віковому періоді, коли відбуваються значні зміни з організмом, перебудовуються відносини з оточуючими.

Психодинамічна психотерапія, на думку Ц. П. Короленко, Н. В. Дмитриєва, Л. В. Левіна [42], є таким методом, який допомагає позбутися від емоційного болю і змінити дезадаптивні життєві підходи, які призводять до зниження самооцінки, розвитку депресії і до проблем в міжособистісних стосунках. Ці прояви є найбільш притаманними підлітковому періоду, тому це

ще раз підтверджує ефективність застосування цього підходу при роботі з цією віковою категорією. Оскільки, головне в розвитку підлітків – це формування самостійної особистості, вміння встановлювати різні ієрархічні міжособистісні відносини.

Варто пам'ятати про головне правило психодинамічного підходу, які звучить так: особистість має говорити все, що вона відчуває та думає, навіть якщо їй здається, що повідомляти це неприємно, незручно, смішно або недоречно. Разом з цим, людина має слухати саму себе, намагаючись надати сказаному сенс [56]. На нашу думку, це допоможе підліткам розвинути рефлексію, вміння чути себе та адекватно будувати висловлювання. Важливо переконати їх використовувати його не тільки на корекційних заняттях, алей й у житті.

В основному правилі приховані два взаємопов'язаних принципу. По-перше, в ньому робиться акцент на цінності розпізнавання і вербалізації психічних змістів (думок, бажань, почуттів і т. п.). По-друге, завдяки йому підтримується принцип уникнення непродуманої діяльності, заснованої на одному бажанні. Заборона діяльності перебиває м'язові канали розрядки інстинктивних напруг і направляє їх по психологічним шляхах, де, в залежності від впливу опору, вони можуть бути або вербалізувати, або виражені у вигляді емоцій. Вплив цих принципів зрушує акцент від сліпого повторення або отреагування («відіграш») до свідомих спогадів.

Важливо зазначити на які принципи спирається психодинамічний підхід, оскільки саме на їх ґрунті буде будуватися наша подальша робота з формування статево-рольової ідентичності. Л. Ф. Бурлачук, А. С. Кочарян, М. Є. Жидко [27] виокремлюють такі:

1. Головне значення мають людські інстинктивні імпульси, їх вираження і трансформація і, що найбільш важливо, їх придушення, за допомогою якого вдається уникнути хворобливих відчуттів або переживань неприємних думок, бажань і впливу свідомості.

2. Причина розладів полягає в спотвореному лібідозному чи психосексуальному розвитку, які корінням занурюються у минуле, а саме у дитячі конфлікти, травми.

3. В особистості завжди відбувається боротьба між біологічними та соціальними імпульсами. Тобто, придушенням внутрішніх інстинктів загальними соціальними правилами та стандартами.

4. Психічного детермінізму, або причинності, згідно з яким психічні феномени, не змінюються випадково, а пов'язані з подіями, які передують їм.

Отже, психодинамічний підхід допоможе нам зрозуміти генезу інтрапсихічних конфліктів, які є результатом несвідомої боротьби суперечливих мотивів, які, відповідно й спричиняють проблеми у становленні статево-рольової ідентифікації підлітків.

Науково-методичне обґрунтування програми. Актуальність та необхідність нашої роботи підтверджується отриманими результатами емпіричного дослідження, які свідчать про наявність труднощів у формування статево-рольової ідентифікації підлітків (як дівчат, так й хлопців).

Крім цього, актуальність підтверджується й соціальними умовами, оскільки, сьогодні набувають особливого значення проблеми гендерного виховання. Прискорений фізичний розвиток молоді, прагнення її якомога швидше увійти в соціальної світ дорослих, відбуваються на тлі все більшого визнання прав підростаючого покоління, залучення їх до більшості сфер суспільного життя. В умовах такої лібералізації статевої моралі, ослаблення виховної функції сім'ї та освітніх установ, гендерне виховання перетворюється в стихійний процес. Як наслідок, в останні роки відбувається збільшення кількості підлітків, які мають захворювання, що передаються статевим шляхом; порушення в сексуальному розвитку; вдаються до безладного статевого зв'язку, проституції.

Саме тому, важливо здійснювати цілеспрямований психологічний супровід становлення статево-рольової ідентифікації, до якого будуть залучені не тільки представники психологічної служби, а ще й педагоги. Враховуючи все

вищесказане, ми розробили авторську програму супроводу, метою якої є гармонізації становлення статево-рольової ідентифікації підлітків.

Завдання, які ставить перед собою програма:

- 1) усвідомлення особливостей власної статево-рольової ідентичності, та важливості її формування;
- 2) сформувані адекватні уявлення про особливості своєї та протилежної статі;
- 3) розвиток адекватних форм взаємодії з особами протилежної статі.
- 4) опанування гендерними ролями, які є соціально прийнятними;
- 5) актуалізувати прагнення до самопізнання та саморозвитку;
- 6) розвиток комунікативної компетентності.

Бажана кількість учасників від 3 до 10 осіб, віком від 11 до 12 років. Групи повинні бути за своїм типом закритими, тобто впродовж програми нікого не виключають, та нових учасників не додають. У нашій роботі було задіяно 8 підлітків (за результатами діагностичного дослідження).

Програма розрахована на підлітків (обох статей), які мають труднощі у формуванні статево-рольової ідентифікації. До неї можуть залучатися представники обох статей, оскільки міжособистісне спілкування з протилежною статтю є важливою стороною життя в підлітковий період, що впливає на формування їх особистості в цілому. Також, взаємовідносини з однолітками протилежної статі сприяють виникненню роздумів, всередині яких коригуються самооцінка, рівень домагань, поведінка і т.д.

Організація міжособистісної взаємодії в експериментальній групі ґрунтувалася на системі психологічних *принципів*, таких як:

- діалогізації, який полягає в дотриманні позицій рівноправності ведучого і учасників групи, позицій співпраці.

- активності, у межах якого психолог створює умови для особистісного зростання підлітків, їхнього дослідження себе, своєї індивідуальності.

- персоніфікації, який передбачає залучення до міжособистісної взаємодії особового досвіду учасників (почуттів, думок, дій і вчинків), спонукання до відмови від вимушеного слідування рольовим очікуванням і нормативам;

Впроваджувати розроблену програму супроводу можуть представники соціальної служби закладу освіти (психологи, соціальні педагоги) та зацікавлені особи, які займаються вивченням вказаної проблематики.

Структура та зміст програми. В цілому програма розрахована на 10 занять, тривалість одного – 60 хв, усього 10 годин. Тривалість заняття може корегуватися в залежності від особливостей корекційної групи. У табл. 3.1. представлена загальна схема заняття.

Таблиця 3.1.

Схема заняття

Фаза заняття	Мета	Тривалість	Примітка
Початкова	Налаштування на роботу, знайомство з метою заняття, проговорення очікуваних результатів, пригадування, того що було на минулій зустрічі.	5-10 хв.	Зазвичай, на цьому етапі заняття ми використовували ритуал привітання, вправи-льодоколи, мозковий штурм, пригадування.
Навчальна	Ознайомлення з певною проблемою у формуванні статево-рольової ідентифікації (наприклад: ознайомлення з наявними гендерними стереотипами, фізіологічними та психологічними особливостями статей, культурою між статевого спілкування).	10-15 хв.	На цій фазі використовувались: бесіда, лекція, -аудіо та відеоматеріали, опорні схеми, плакати. Інколи, висновки по теорії робилися самими підлітками, тобто під час використання мозкового штурму, вікторин, кросвордів, виконавши які, робилися ті чи ті умовиводи.
Відпочинку	Емоційне та фізичне розвантаження, відпочинок від інтелектуального навантаження.	5-10 хв.	Найбільш вдалимими вправами на цьому етапі є релаксаційні та вправи-льодоколи.
Практична	Відпрацювання теоретичного матеріалу, а також формування комунікативної компетентності, навичок ефективної взаємодії, самопізнання та ін.	15-20 хв.	Використовувались вправи в залежності від тематики заняття.
Заключна	Підведення підсумків заняття, обмін думками та враженнями, емоційне завершення заняття.	5 хв.	На цій фазі заняття ми використовували рефлексію, ритуал прощання.

Структурованість заняття допоможе ефективніше та якісніше організувати корекційний вплив, у процесі якого підлітки не будуть перевантажені теоретичним матеріалом, матимуть змогу для емоційного розвантаження, спілкування один з одним. Варто зазначити, що зміст кожного заняття вибудовується таким чином, що: теоретичний матеріал не тільки розширює знання, а й є фундаментом для створення нових умовиводів; практичні завдання спрямовані не тільки на відпрацювання умінь застосовувати ті або ті моделі поведінки, але також демонструють зв'язок з попередніми практичними заняттями, що сприяє розвитку всіх аспектів мислення.

Перейдемо до розгляду основних тем авторської програми супроводу з формування статево-рольової ідентифікації (див. табл.3.2.).

Таблиця 3.2.

Теми розробленої авторської програми супроводу

Тема	Завдання	Кількість занять	Кількість годин
Формування уявлення про гендер, його особливості	1. Сформувати адекватні уявлення про особливості своєї та протилежної статі. 2. Ознайомитися із сучасними гендерними стереотипами. 3. Активізувати бажання до самопізнання та саморозвитку.	2	2
Знайомство з собою	1. Самоприйняття статево-рольової ідентичності, відповідно гендерним нормам, прийнятими в суспільстві. 2. Осмислення причин прийняття або неприйняття власного «образу Я». 3. Моделювання бажаної гендерної поведінки, враховуючи індивідуальні особливості.	3	3
Розвиток статево-рольової поведінки	1. Формування адекватних моделей поведінки, залежно від статі. 2. Ознайомлення з гендерними ролями, їхніми особливостями. 3. Відпрацювання гендерних ролей на собі, пошук найбільш привабливих. 4. Розвинути навички ефективної взаємодії з протилежною статтю.	3	3

Продовження таблиці 3.2.

Формування гендерної культури	1. Оптимізувати діяльність, пов'язану зі стосунками представників різних статей, із формуванням статево-рольової позиції. 2. Усвідомлення можливих причин потрапляння в небезпечні ситуації, пов'язанні з поведінкою гендерного спрямування. 3. Розвиток вміння сказати «ні», вироблення безпечних стратегій поведінки. 4. Формування асертивної поведінки.	2	2
-------------------------------	--	---	---

Отже, у межах нашої програми супроводу, розкривається чотири теми, які сприятимуть формуванню у підлітків: уявлення про статево-рольову ідентифікацію, особливості гендерної поведінки, суспільно-прийнятні гендерні ролі, активізації самопізнання та саморозвитку. Повний сценарій програми представлений у додатку Б. Розглянемо план-схему лише заняття №1.

Заняття №1

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Правила тренінгової групи» (5 хв.)

Мета: акцентування підлітків на дотриманні правил роботи в тренінговій і регламентації роботи.

Інструкція: Ведучий пояснює, що для продуктивності занять необхідно дотримуватися певних правил. Необхідно обговорити і вибрати ті правила, які підходять для ефективної взаємодії: дотримання конфіденційності; говорити чітко і конкретно; ставитися один до одного з повагою; правило «піднятої руки»; бути активним, брати участь у всіх видах діяльності; приходити вчасно; відключати мобільні телефони; бути серйозним і уважним, щодо особистої інформації інших; можливість сказати «стоп».

Гра-вправа «Ім'я - рух» (10 хв.)

Мета: встановлення позитивного настрою в групі, знайомство.

Інструкція: Всі підлітки гри стають в коло, таким чином, щоб всі гравці бачили один друга. Потім кожен по черзі виходять в центр кола не тільки називаючи своє ім'я, але і супроводжуючи його якимось рухом (жестом). Наприклад, «Мене звать Даша, я роблю ось так (плескає в долоні)». Група хором повторює ім'я, супроводжуючи його таким же рухом. Після того як представилися всі учасники, група хором повторює по черзі ім'я і рух кожного.

Вправа «Два світи» (20 хв.)

Мета: усвідомити особливості «чоловічого» і «жіночого» культурних світів, визначитися в рамках власного світу.

Необхідні матеріали: папір, олівці, олівці, журнали, іграшки, великі шматки тканини для зображення тих предметів і тих сфер життя, які не забезпечені реальними предметами.

Інструкція. Психологу необхідно приготувати різноманітні предмети, які традиційно пов'язуються в нашій культурі з чоловічим або жіночим світом інтересів. Учасницям пропонується створити «жіночий світ», а учасникам - «чоловічий». Можна умовно розділити кімнату на дві половини, щоб учасники могли спостерігати, як створюється інший світ. якщо чоловікам знадобляться «жіночі» предмети, вони можуть звертатися на «жіночу половину» і навпаки. Це дозволяє учасникам вільно проявляти свою фантазію в уявленні про «чоловічому» і «жіночому».

Питання для обговорення: Як Ви себе відчуваєте в облаштованому просторі? Розкажіть про свій світ. Як проходить життя в Вашому світі? Під час розповідей про «світи» психолог та підлітки можуть уточнювати те, що здалося їм цікавим або незвичайним. Потім учасники діляться враженнями про те, що нового вони дізналися про «жіноче» і «чоловіче» світи.

Вправа «Я-жінка, я - чоловік» (10 хв.)

Мета: ознайомлення з основними рисами статей, усвідомлення себе представником тієї чи тієї статі.

Необхідні матеріали: ручки, аркуші паперу.

Інструкція: «Продовжить фразу « Я-жінка, тому що ... » або « Я чоловік, тому що ... ». Складіть перелік ознак жінки (чоловіки), що відрізняють її від чоловіка (жінки). Далі по колу кожен зачитує свій список, а психолог на великому аркуші складають чоловічий і жіночий переліки характеристик.

Питання для обговорення: Чи були складнощі при виконанні завдання? Що Ви відчуваєте, читаючи свій список?

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Опис використаних методик і технологій із зазначенням джерел. Враховуючи, що психодинамічний підхід спрямований на усвідомлення несвідомого, та свої витоки бере з психоаналітичного напрямку, зрозуміло, що основні методи роботи з особистістю, також будуть запозиченні з цього напрямку. У межах нашої корекційної програми ми будемо використовувати такі: засоби вербалізації, що включають вільні асоціації людини; аналіз психологом реакцій перенесення і опору, який містить у собі чотири процедури: конфронтацію, прояснення, інтерпретація і пропрацювання.

Крім вказаних, традиційно у межах психодинамічного підходу, як вказує Н. Н. Тавтілова [61 **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**], використовують методи таких напрямків психології, як транзактний аналіз, психодрама та тілесно-орієнтована психотерапія: аналітична психологія, індивідуальна психологія, вольова терапія О. Ранка, інтерперсональна психотерапія Н. С. Саллівана, характерологічний аналіз К. Хорні, адаптивна психодинаміка С. Радо. Деякі з них ми також використовували у нашій корекційній програмі.

На думку, Є. В. Ярошенко та З. К. Каргієва [76], найбільш ефективними методами формування гендерної ідентичності є методи «створення» ситуацій успіху і довіри, а саме: ситуаційні вправи; організація умов, в яких підлітку створені сприятливі умови для прийняття власної гендерної ідентичності; створення умов для конструювання і переконструювання гендерної ідентичності; індивідуальні завдання. Ми вважаємо, що вказаний метод є вкрай необхідним під час роботи з підлітками, оскільки, у такий спосіб ми створюємо для них безпечні умови, в яких вони зможуть «програти» бажані форми поведінки, та побачити ефективні вони чи ні, без ризиків для особистості, й в подальшому сміливо використовувати їх у житті.

Також, найбільш цінними для нашої роботи, з точки зору методик та технологій, були дослідження таких дослідників: О. М. Кікінеджи [36], О. П. Щотка [70], Т. В. Воронцової та В. С. Пономаренко [29], Н. І. Оліфірович, С. І. Коптєва, Т. В. Уласевича [53], О. В. Матюхова, О. В. Бланк, Т. В. Наумович, А. І. Малинок [49], [54]. Саме з цих робіт, ми запозичили, на нашу думку, найбільш ефективні для гармонізації процесу становлення статево-рольової ідентифікації.

Крім цього ми використовували техніки арт-терапії, тілесно-орієнтованої та сугестивної терапії. Здебільшого, вони використовувались як релаксаційні вправи, окрім деяких технік арт-терапії, які сприяли самопізнанню підлітків.

Перелік необхідних матеріалів та обладнання для реалізації програми визначається відповідно до змісту кожного заняття. Необхідним є лише наявність окремого приміщення, з достатнім освітленням.

Строки та етапи реалізації програми. Авторська програма супроводу з формування статево-рольової ідентифікації може бути реалізована впродовж 1 – 1,5 місяці, бажано проводити на тиждень не менше двох занять, враховуючи специфіку віку. Така кількість зустрічей буде більш ефективною та збереже інтерес підлітків до програми.

Ми впроваджували програму супроводу у такі етапи: впродовж квітня-травня 2021 року, була здійснено емпіричне дослідження, з метою виявлення

підлітків, які мають труднощі у становленні статево-рольової ідентифікації; потім, впродовж вересня-жовтня 2021 року здійснювалась апробація програми, а саме проведення занять, з виявленими підлітками; у листопаді 2021 року було проведено повторну діагностику, задля виявлення/ не виявлення якісних змін в становленні статево-рольової ідентифікації підлітків та оформлення висновків, щодо ефективності розробленої програми.

Очікувані результати. Ми очікуємо, що по закінченню проходження авторської програми супроводу, у підлітків будуть сформовані такі показники позитивної (зрілої) статево-рольової ідентифікації [69]: відчуття цінності власної особистості і одночасно передбачуваної цінності свого «Я» для інших; уявлення про те, що особистість, характер і діяльність здатні викликати в інших повагу, симпатію, схвалення і розуміння; висока самоцінність, впевненість в собі; бажання відповідати ідеальним уявленням про себе; підвищена рефлексія, усвідомлення власної гідності та недоліків; визначеність життєвої ситуації; висока наповненості і товариськість; орієнтація на інших і їх значущість; сформованість гендерних ролей та вміння їх використовувати.

3.2. Оцінка ефективності програми супроводу

Оцінка ефективності програми здійснювалась через проведення контрольної діагностики, як на контрольній, так й на експериментальній групі, з використанням таких методик: «Хто Я?» (М. Куна, Т. Макпартленда в модифікації Т. В. Рум'янцевої), «Статево-рольовий опитувальник» (С. Бем), методика вивчення гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, редакція Н. П. Фетіскіна) та проєктивної методики «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, К. Маховер в модифікації Т.В. Рум'янцевої).

Статистична достовірність змін визначалась за допомогою U-критерію Манна – Уїтні [7], який призначений для оцінки розходжень між двома малими вибірками за рівнем певної ознаки, кількісно вимірної. Тобто, чим менше U_{emp} , тим більш імовірно, що відмінності достовірні.

Гіпотези U - критерію Манна-Уїтні:

Н₀: Рівень ознаки в групі 2 не нижче рівня ознаки в групі 1.

Н₁: Рівень ознаки в групі 2 нижче рівня ознаки в групі 1.

Також, варто зазначити обмеження використання цього коефіцієнту, до яких належать:

1. У кожній вибірці повинно бути не менше 3 спостережень: $n_1, n_2 \geq 3$; допускається, щоб в одній вибірці було 2 спостереження, але тоді в другій їх повинно бути не менше 5.

2. У кожній вибірці повинно бути не більше 60 спостережень; $n_1, n_2 \leq 60$.

Як ми зазначали у попередньому розділі, до експериментальної та контрольної групи увійшли по 8 підлітків (4 дівчат, 4 хлопців) у кожній. Перейдемо до аналізу результатів повторної діагностики за методикою «Хто Я?» (М. Куна, Т. Макпартленда в модифікації Т. В. Рум'янцевої), представлених на рис.3.1.-3.2.

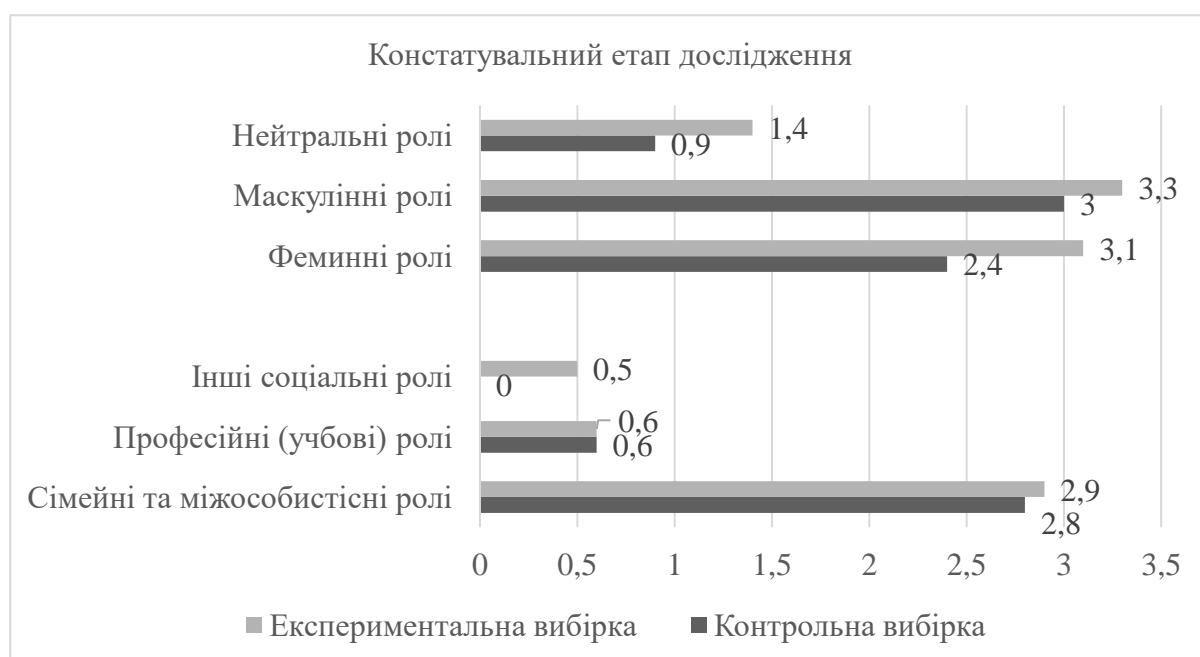

Рис. 3.1. Порівняльний аналіз контрольної та експериментальної групи на констатувальному етапі дослідження.

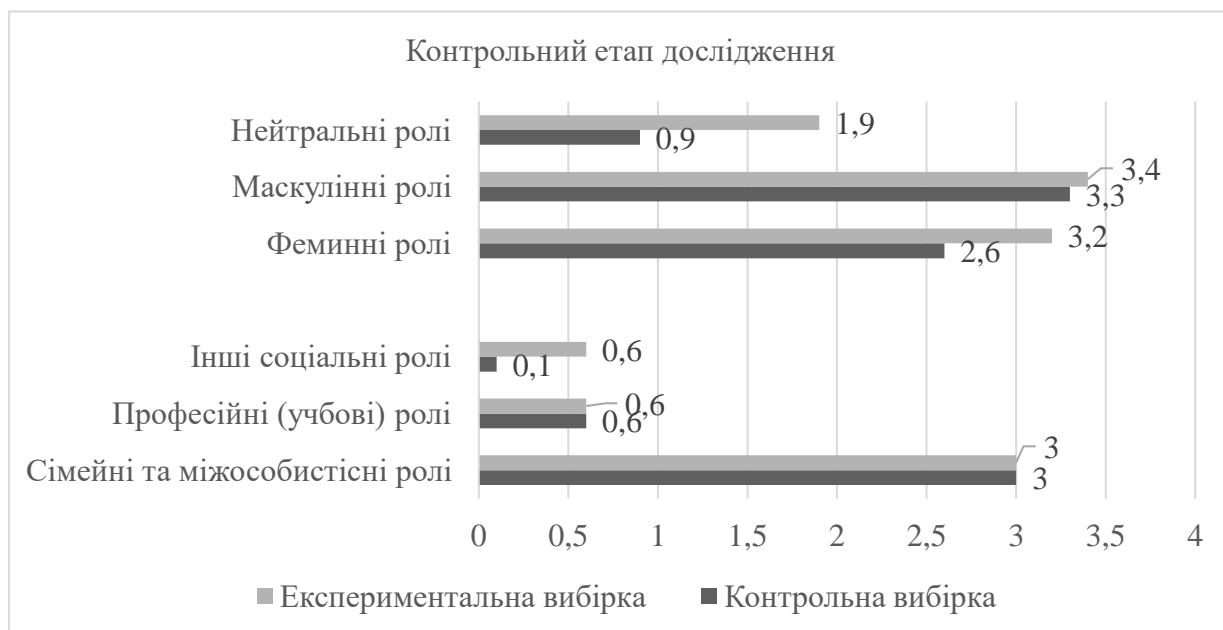

Рис. 3.2. Порівняльний аналіз контрольної та експериментальної групи на контрольному етапі дослідження.

З аналізу рис.3.1.-3.2., можемо помітити, що суттєвої різниці між групами на контрольному етапі дослідження не спостерігається. Також, отримане $U_{\text{емп}} = 20$, потрапляє у зону не значущості. Це свідчить про неефективність розробленої програми для зміни гендерних характеристик в структурі Я-концепції особистості.

Але, можемо побачити, що певні зрушення відбулися у фемінних та маскулінних ролях. У дівчат-підлітків відбулося збільшення фемінних ролей (до сер. знач. = 2,8; після сер. знач. = 4,5), та зменшення маскулінних (до сер. знач. = 3,7; після сер. знач. = 2). У хлопців-підлітків спостерігається протилежна тенденція, тобто зменшення фемінних ролей (до сер. знач. = 3,5; після сер. знач. = 2) та збільшення маскулінних (до сер. знач. = 2,8; після сер. знач. = 4,8). Тобто, підлітки стали трохи краще розуміти відмінності у проявах поведінки представників тієї чи тієї статі.

Далі розглянемо отримані результати (див.3.3.-3.4.) за «Статеворольовим опитувальником» (С. Бем).

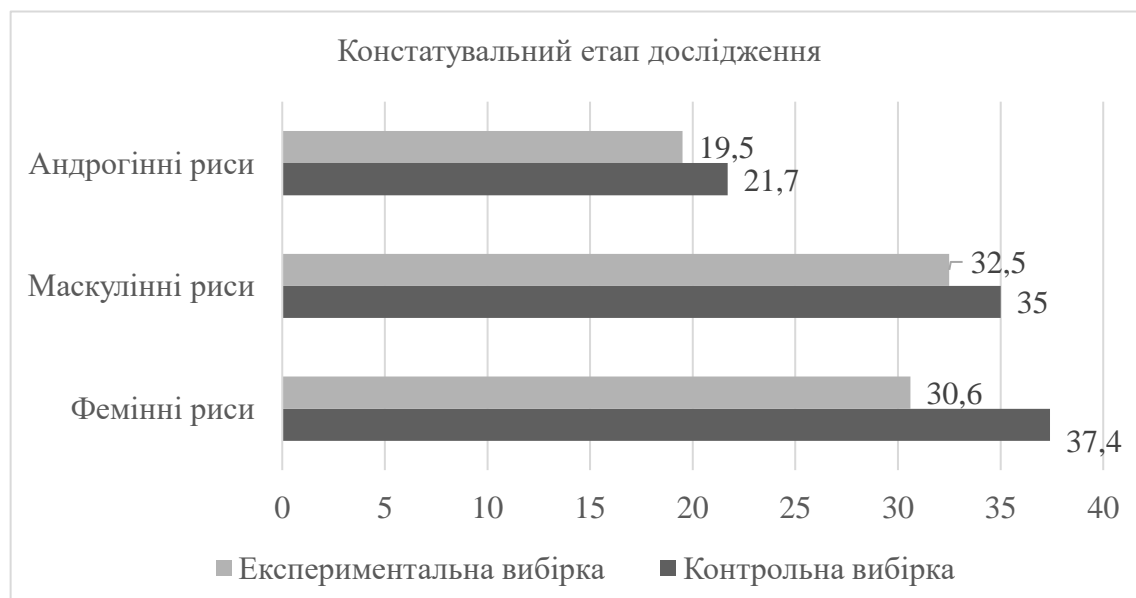

Рис. 3.3. Порівняльний аналіз контрольної та експериментальної групи на констатувальному етапі дослідження.

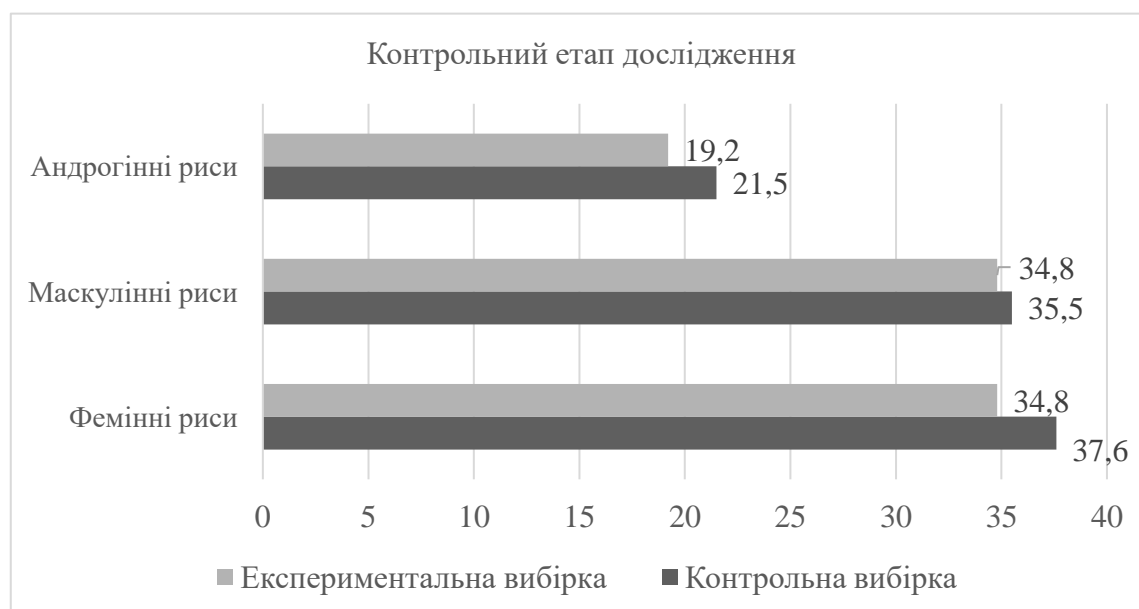

Рис. 3.4. Порівняльний аналіз контрольної та експериментальної групи на контрольному етапі дослідження.

За шкалами «фемінні» та «маскулінні» риси (див.рис.3.3.-3.4.), ми бачимо, що відбулися певні зміни, які потрапили у зону невизначеності $U_{\text{мп}} = 12$, $U_{\text{мп}} = 10$ відповідно. Тобто, програма супроводу посприяла зрушенням в прояву гендерних якостей, але цих змін недостатньо для фіксування їх на рівні значущості. Тому, вона потребує вдосконалення у цьому напрямку.

Щодо гендерного аспекту цих змін, то у дівчата-підлітки стали більше оцінювати фемінні риси (до сер. знач. = 24; після сер. знач. = 40), та менше маскулінні (до сер. знач. = 28; після сер. знач. = 21,3). Хлопці-підлітки, навпаки стали більше уваги приділяти маскулінним рисам (до сер. знач. = 37,3; після сер. знач. = 29,5), а менше фемінним (до сер. знач. = 37; після сер. знач. = 48,3).

За шкалою «андроґінні» риси суттєвих статистично-значущих змін не виявлено.

Також, до впровадження авторської програми супроводу, були зафіксовані підлітки (21% підлітків, з яких 8% - хлопців, 13% дівчат), які мають домінування рис, протилежної статті. Після розробленої програми цей показник знизився до 11%, з яких 4% - хлопців, 7% - дівчат. Це може свідчити про те, що підлітки краще стали усвідомлювати власні особливості, як представника тієї чи тієї статті, відслідковувати їх у власній поведінці, моделювати та намагатися проявляти гендерні ролі у житті.

Проаналізуємо результати отримані за методикою вивчення гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, редакція Н. П. Фетіскіна), представлені на рис. 3.5.-3.6.

Рис. 3.5. Розповсюдженість різновидів ідентичності у контрольній групі на констатуючому та контрольному етапі дослідження.

У контрольній групі, як ми бачимо з рис.3.5, суттєвих змін не виявлено. Протилежна тенденція спостерігається в експериментальній групі. Наприклад,

до проведення занять, псевдо ідентичність була поширена у 50% підлітків, після – в жодного. Схожа ситуація спостерігається й за дифузної ідентичністю.

Рис. 3.6. Розповсюдженість різновидів ідентичності у контрольній групі на констатуючому та контрольному етапі дослідження.

Досягнута ідентичність, яка була відсутньою, стала притаманною 13% підлітків (4% хлопців, 9% дівчат). Тобто, вони змогли сформувані для себе певну сукупність особистісно значущих для цілей, цінностей і переконань, які сприймаються як особистісно значущі, та забезпечують почуття спрямованості та усвідомленості життя. Підліткам стало характерне більш позитивне самоствавлення та оцінка власних якостей та можливостей.

Також, більш поширеною став мораторний тип ідентичності (50%, з яких 20% - дівчат, 30% хлопців), у якому особистість перебуває в стані кризи ідентичності і активно намагається її розв'язати. Але ця криза, здебільшого має позитивне забарвлення, тобто у підлітків спостерігається високий рівень самоповаги, низький рівень тривожності, розширене коло інтересів, соціальна активність.

Зменшилась поширеність й передчасного типу ідентичності (13% усі дівчата), характеристика якої є авторитарність, не сформована самостійність, залежність, високий рівень тривожності, низький рівень самоповаги. Тобто, у

цих дівчат-підлітків залишалась невпевненість у власних діях, не усвідомлення особливостей та необхідності статево-рольової ідентифікації.

В цілому, можемо вважати, що ми отримали достатньо хороший результат за цією методикою, оскільки підлітки, з стану пасивності, апатії, прийняли більш активні позиції, почали самовдосконалюватися, й підлітковий вік, який був для них небезпечним та невідомим, став спонукаючим до особистісних змін.

Розглянемо отримані результати за останньою проективною методикою «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, К. Маховер в модифікації Т.В. Румянцевої). До контрольної та експериментальної груп, були включені підлітки, які під час виконання методики, зобразили людину протилежної статі (5% дівчат, та 2,5% хлопців у кожній групі). Після впровадження програми, у експериментальній групі, всі ці підлітки вже зобразили людину власної статі, у контрольній групі, змін не виявлено.

Проаналізуємо зміни за вираженістю статевої ідентифікації у контрольній та експериментальній групі (див. рис.3.7.-3.8.) на констатувальному та контрольному етапах дослідження.

Рис. 3.7. Виразність статевої ідентифікації у контрольній групі.

Рис. 3.8. Виразність статевої ідентифікації у експериментальній групі.

Як ми можемо помітити, суттєвих змін у контрольній групі не відбулося. У експериментальній групі, спостерігається зменшення розповсюдження не вираженої статевої ідентифікації (35%, з яких 10% - дівчата, 25% - хлопці). Підвищився рівень поширення слабо вираженої (50%, 20% - дівчата, 30% - хлопці) та достатньої статевої ідентифікації (15%, 10% - дівчата, 5% - хлопці). Тобто, підлітки почали приймати свою стать, стали більш впевненими у своїй привабливості, як представників тієї чи тієї статі, підвищився рівень самооцінки, вони стали приймати свої тіло, з тими трансформаціями, які з ним відбуваються.

Щодо вікового аспекту малюнку, то у 80% зображена людина однакового з підлітком віку, й лише у 20% (всі дівчата, намалювали значно старшу за віком людину) спостерігаються розбіжності. Останні прагнуть виглядати доросліше, привабливіше, можливо існує переоцінка власного життєвого досвіду. У інших спостерігається адекватна самооцінка себе та подій, що відбуваються навколо.

Узагальнюючи отримані результати повторної діагностики, можемо стверджувати про ефективність розробленої програми супроводу, у межах психодинамічного підходу у роботі з підлітками, які мають труднощі у становленні статево-рольової ідентифікації. Звичайно, є аспекти які потребують удосконалення, що обов'язково буде здійснено у майбутньому.

Висновки до розділу 3.

1. Було розроблено та апробовано авторську програму психологічного супроводу становлення статево-рольової ідентичності підлітків у межах психодинамічного підходу:

– головними особливостями якого є досягнення бажаного результату завдяки коротким втручанням, які актуалізують процес самопізнання та самовдосконалення; акцентування уваги на наявних проблемах, а не на минулому досвіді.

– метою розробленої програми є гармонізації становлення статево-рольової ідентичності підлітків.

– завдання, які будуть реалізовуватися під час її впровадження: усвідомлення особливостей власної статево-рольової ідентичності, та важливості її формування; сформувати адекватні уявлення про особливості своєї та протилежної статі; розвиток адекватних форм взаємодії з особами протилежної статі. опанування гендерними ролями, які є соціально прийнятними; актуалізувати прагнення до самопізнання та саморозвитку; розвиток комунікативної компетентності.

2. Після проведення контрольної діагностики було зафіксовано такі статистично-значущі зміни (з використанням U-критерію Манна - Уїтні):

– підлітки, як дівчата, так й хлопці, стали краще розуміти відмінності у проявах поведінки представників тієї чи тієї статі; більше уваги приділяти аналізу власних гендерних проявів; намагатися проявляти соціально-прийнятні гендерні ролі у повсякденному житті;

– збільшення підлітків (обох статей), яким притаманні досягнута ідентичність (усвідомлення себе представником тієї чи тієї статі, з відповідними якостями та моделями поведінки), мораторний тип ідентичності (у якому особистість перебуває в стані кризи ідентичності і активно намагається її розв'язати).

– підлітки почали приймати свою стать, стали більш впевненими у своїй привабливості, як представниках тієї чи тієї статі, підвищився рівень самооцінки, вони стали приймати свої тіло, з тими трансформаціями, які з ним відбуваються.

3. Отже, розроблена авторська програма психологічного супроводу, у межах психодинамічного підходу, у роботі з підлітками, які мають труднощі у становленні статево-рольової ідентифікації підтвердила свої ефективність.

ВИСНОВОК

На основі теоретичного та емпіричного дослідження, нами було проаналізовано сучасний стан проблеми становлення статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці. Проведене дослідження, у межах психодинамічного підходу, дало можливість сформулювати такі висновки:

1. Статево-рольова ідентифікація – це процес ототожнення особистості з певною статтю й набуття відповідної моделі поведінки.

2. Найбільш сензитивним періодом для становлення вказаного типу ідентифікації є підлітковий вік, коли відбувається усвідомлення власного «Я», статевої приналежності, вибір гендерної ролі. Чинники, які впливають на її становлення, у цьому віці: особистісні особливості, особливості сімейного виховання та освітнього процесу, сформованість інформаційної компетентності.

3. Ефективним засобом формування статево-рольової ідентичності у підлітків є психодинамічний підхід. Головними особливостями якого є досягнення бажаного результату завдяки коротким втручанням, які актуалізують процес самопізнання та самовдосконалення; акцентування уваги на наявних проблемах, а не на минулому досвіді.

4. Задля виявлення особливостей формування статево-рольової ідентичності у підлітків, було проведено емпіричне дослідження, отримані результати якого дали можливість встановити, що до особливостей становлення статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці належать:

- низький рівень розвиненості рефлексії, домінує андрогінність у використанні ролей, найбільш усвідомленими ролями є сімейні та міжособистісні, найменш – професійні (учбові) та інші соціальні ролі. Переважна кількість досліджуваних гендерно-типізовані.

- низький рівень сформованості маскулінних та фемінних ролей, підліткам важко розмежовувати жіночі від чоловічих якостей та моделей поведінки.

- домінування у хлопців-підлітків моротарного типу ідентичності, дівчат-підлітків – псевдо та передчасної ідентичності.

- наявність підлітків, які мають не сформовану ідентифікацію, труднощі у вираженні себе, як представника певної статі, притаманність інфантильних рис, труднощі у прийнятті відповідальності за власні дії, бажання виглядати доросліше, привабливіше.

5. На основі отриманих даних, нами розроблено та апробовано авторську програму психологічного супроводу у межах психодинамічного підходу, метою якої є гармонізації становлення статево-рольової ідентифікації підлітків. Програма розкривала чотири теми, що сприяли формуванню у підлітків: уявлення про статево-рольову ідентифікацію, особливості гендерної поведінки, суспільно-прийнятні гендерні ролі, активізації самопізнання та саморозвитку.

6. Контрольна діагностика підтвердила ефективність розробленої програми, та встановила такі статистично-значущі зміни: відбулося прийняття власної статі; розуміння особливостей прояву гендерних якостей, поведінки; удосконалення репертуару гендерних ролей та вміння їх використовувати; збільшення підлітків (обох статей), яким притаманні досягнута ідентичність та мораторний тип ідентичності; з'явилося відчуття цінності власної особистості і одночасно передбачуваної цінності свого «Я» для інших; підвищився рівень певності у власній привабливості як представниках тієї чи тієї статі; актуалізувалось бажання до самопізнання та саморозвитку.

7. Таким чином, гіпотеза про те, що використання психодинамічного підходу у психологічному супроводі підлітків з формування статево-рольової ідентичності, сприятиме гармонійному становленню особистості даної вікової групи, одержала своє емпіричне підтвердження. Мета роботи досягнута, всі завдання виконано.

8. Перспективними напрямками досліджень у сфері становлення статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці, ми вважаємо виявлення залежності стилів виховання і характеру гендерних орієнтацій; особливостей

впливу гендерної політики навчання, гендерної культури педагогів; ролі різного типу гендерних стереотипів у становленні гендерного образу «Я». Тобто, питання статево-рольової ідентифікації є багатоаспектним, й охоплює широке коло проблемних напрямків, які потрібно досліджувати, щоб в подальшому сприяти більш якіснішому становленню особистості у підлітковий період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bandura A, Ross D., Sheila A. Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963. Т. 66. P. 3-11.
2. Crawley Sara L, Broad K. L. The Construction of Sex and Sexualities. *Handbook of Constructionist Research*. New York, 2008. P. 545-566.
3. Eagly, A., Wood. W. Gender identity: Nature and nurture working together. *Evolutionary Studies in Imaginative Culture*. 2017. Vol.1(1): P. 59-62.
4. International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach. Paris, 2018. 18p. URL: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf> (Date of the application: 26.01.2021).
5. Johnson M. M. Strong mothers, weak wives. Berkeley, 1990. 325 p.
6. Kolberg L. A Cognitive-development analysis of children's sex role concepts and attitudes. *The development of sex differences*. 1966. Vol. 3. P. 56-93.
7. Mann H. B., Whitney D. R. On a test of whether one of two random variables is stochastically larger than the other. *Annals of Mathematical Statistics*. 1947. № 18. P. 50—60.
8. Martin L. Anticipating infertility: egg freezing, genetic preservation, and risk. *Gender & Society*. 2010. Vol. 24. N 4. P. 526-545.
9. Mischel W. A. Sex typing and socialization. *Carmichael's Manual of Child Psychology*. 1970. V. 2. P. 34-50.
10. Mitchell J. Women's estate. *Harmondsworth*, 1971. P. 75-122.
11. Stockard J. Gender Socialization. *Handbook of the Sociology of Gender*. Houston. 2010. P. 215-229.
12. Tajfel H. Instrumentality, identity and social comparisons. *Social identity and intergroup relations*. Cambridge. England, 1982. P. 483-507.

[20\(pdf\)/%D0%91%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B2%20%D0%90.%D0%90.%20%D0%9B%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B8%20%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5.PDF](#) (Дата обращения: 02.02.2021).

24. Браун Д., Педдер Дж. Введение в психотерапию: принципы и практика психодинамики. Москва, 1998. 224 с.
25. Бубнова И. С. Особенности проявления девиантного поведения у подростков с несформированным типом гендерной идентичности. *Глаголь Правосудия*. 2017. № 1(13). С. 23-27.
26. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика. Харьков, 2006. 352с.
27. Бурлачук Л. Ф., Кочарян А. С., Жидко М. Е. Психодинамическая терапия. Психотерапия. Питер, 2009. С. 12-131.
28. Бухановский А. О. Общая психопатология. Ростов на Дону, 2003. 416 с.
29. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Защити себя от ВИЧ: тренинги жизненных навыков. Киев, 2012. С.86-167.
30. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск, 1998. 301 с.
31. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. *Основи теорії гендеру*. Київ, 2004. С.132-155.
32. Городнова Н. М. Соціально-психологічні чинники становлення статевої ідентифікації підлітків: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2006. 27 с.
33. Горошко О. І. Гендерні аспекти інтернет-комунікацій : автореф. дис. ... д-ра соц. наук. Харків, 2010. 37.
34. Денисова Ю. А., Никифоров Я. А. Теоретический анализ ролевых теорий личности. *Молодежный научный форум: общественные и экономические науки*. 2016. № 9. С. 38-42.
35. Каган В. Е. Семейные и поло-ролевые установки у подростков. *Вопросы психологии*. URL:

<http://www.voppsy.ru/issues/1987/872/872054.htm> (Дата обращения: 22.01.2021).

36. Кікінежді О. М. Ідентифікація як соціально-психологічний феномен диференціації статі: автореф. дис. ... докт. психол. наук. Київ, 2012. 44 с.
37. Клещина И. С. Гендерный контекст обучения и воспитания школьников в однородных по полу коллективах. *Герценовские чтения: психологические исследования в образовании*. 2018. №1. С192-198.
38. Кобылецкая В., Ячевский А. О мальчиках и девочках. Москва, 1991. 128 с.
39. Козлов В. В., Шухова Н. А. Роль СМИ в гендерной социализации. *Гендерная психология*. Санкт-Петербург, 2010. С.165-172.
40. Коломинский Я. Л., Мелгас М. Х. Ролевая дифференциация пола у дошкольников. *Вопросы психологии*. 1985. № 3. 165-171 с.
41. Кон И. С. Сексология. Москва, 2004. 384 с.
42. Короленко Ц. П., Дмитриева Н. В., Левина Л. В. Особенности психодинамической терапии девиантной личности. *Исследования в области практической психологии*. 2014. Том 21. №1. С. 13-16.
43. Кочарян А. С. Полоролевая психология. Харьков, 2015. 260с.
44. Крочук М. І, Категорії «гендер», «стать» і «відмінність» в аспекті гендерної рівності. *Науковий вісник*. 2012. №2(1). С.244-249.
45. Куттер П. Современный психоанализ: введение в психологию бессознательных процессов. Москва, 2011. 384 с.
46. Лавриненко Н. В. Гендерні відносини в родині. *Основи теорії гендеру*. Київ, 2004. С. 354-384.
47. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе. Москва, 1995. 192 с.
48. Магомедшарипова Е. Д., Шуруха Т. А. Психодинамический подход в психотерапии. *Мировая наука*. 2020. №4(37). С. 327-329.

49. Матюхова О. В., Бланк О. В., Наумович Т. В., Малинок А. И. Организация тренинговой работы с девочками-подростками: гендерное воспитание, профилактика рискованного поведения. Минск, 2018. 123 с.
50. Мид Дж. Г. Избранное: сб. переводов. Москва, 2009. 290 с.
51. Мірошник З. М. Ролєграма як шлях активізації поведінкових паттернів у рольовій структурі особистості *Проблеми сучасної психології*. 2018. №42. С.114-132.
52. Оксамитна С. М. Гендерні ролі та стереотипи. *Основи теорії гендеру*. Київ, 2004. С.157-181.
53. Олифирович Н. И., Коптева С. И., Уласевич Т. В. Формирование социальной идентичности студенческой молодежи. Минск, 2008. С.100-135.
54. Особенности гендерной идентичности подростков. URL: https://studbooks.net/1715650/psihologiya/osobennosti_gendernoy_identichnosti_podrostkov (Дата обращения: 28.07.2021).
55. Пекина О. В. Сущность понятий «идентичность», «полоролевая идентичность» в психолого-педагогической литературе. *Молодой ученый*. 2016. № 10 (114). С. 1266-1269.
56. Психодинамическая терапия. *Психотерапія*. URL: https://bookap.info/psyanaliz/zhidko_psihoterapiya_uchebnik_dlya_vuzov/gl_6.shtml (Дата обращения: 03.08.2021).
57. Романов И. В. Особенности половой идентичности подростков. URL: <http://www.voppsy.ru/issues/1997/974/974039.htm> (Дата обращения: 22.01.2021).
58. Скрипченко О. В., Долинська Л. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ, 2001. 416 с.
59. Соловьева Н. С. Динамика гендерных стереотипов в английской и русской языковых картинах мира (на материале фразеологии). Москва, 2014. 466 с.

60. Сочивко Д. В. Психодинамический подход в прикладной психологии: история и современность. *Научное обеспечение психолого-педагогической и социальной работы в уголовно-исполнительной системе*. 2017. С 16-28.
61. Тавтилова Н. Н. Психодинамический подход в психологии. *Актуальные вопросы современной психологии: материалы II Междунар. науч. конф. (Челябинск, февраль)*. Челябинск, 2013. С. 25-28. URL: <https://moluch.ru/conf/psy/archive/81/3413/> (дата обращения: 05.12.2020).
62. Тимошина И. Н. Интенсификация гендерной идентичности в подростковом возрасте (обзор зарубежных исследований). *Современная зарубежная психология*. № 3. 2014. С.41-51.
63. Толпина И. Психодинамический анализ проблемы идентичности. *Московский психотерапевтический журнал*. 2004. №1. С.124-148.
64. Урсано Р. Психодинамическая психотерапия. URL: <https://psychoanalysis.by/wp-content/uploads/2018/05/%D0%A3%D1%80%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BE-%D0%A0.-%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%8F.pdf?189db0&189db0> (Дата обращения: 03.08.2021).
65. Фетискин Н. П. Психология гендерных различий. Москва, 2014. 256с.
66. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва, 2002. С. 506-508.
67. Фрейд З. Введение в психоанализ. Москва, 2017. 448 с.

68. Шишлова Е. Э. Трансформация гендерной идентичности: социально-психологический аспект. *Вестник МГИМО-Университета*. 2012. №1(22). С.204-210.
69. Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. Москва, 2007. 128с.
70. Щотка О. П. Гендерна психологія. Ніжин, 2019. 359 с.
71. Эриксон Э. Идентичность. Юность и кризис. Москва, 2006. 352 с.
72. Юнг К. Г. Очерки по аналитической психологии. Минск, 2020. 480 с.
73. Юнусова Р. А. Полоролевая идентификация подростков группы риска: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 2008. 23 с.
74. Юферова Т. И. Образы мужчин и женщин в сознании подростков. *Вопросы психологии*. 1985. № 3. С. 84 - 96.
75. Яковлева А. В. Полоролевая идентификация и механизмы психологических защит у старших подростков. *Системная психология и социология*. 2013. № 7(1). С. 140-142.
76. Ярошенко Е. В., Каргиева З. К. Модель процесса формирования гендерной идентичности мальчиков-подростков средствами физического воспитания. *Pedagogical Journal*. 2020. №10. С.106-119.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Отримані початкові дані за діагностичним комплексом

Таблиця А.1.

**Отримані початкові дані за методикою «Хто Я?» (М. Куна,
Т. Макпартленда в модифікації Т. В. Рум'янцевої)**

Ім'я респондента	Соціальна ідентичність			Особистісна ідентичність		
	Сімейні/ міжособистісні ролі	Професійні ролі	Інші соціальні ролі	Феміні	Маюскульні	Нейтральні
Ілля Г.	5	1	0	2	6	3
Максим О.	2	1	1	1	4	0
Дмитро Ш.	4	1	0	2	4	2
Віталій У.	6	0	3	3	4	2
Петро Р.	4	1	1	5	3	1
В'ячеслав К.	5	2	0	4	3	4
Руслан К.	4	1	0	0	4	0
Дмитро Н.	3	1	0	4	1	0
Микита К.	6	2	2	2	6	2
Євген Г.	0	0	0	2	4	0
Катерина О.	3	0	0	3	2	3
Тетяна Д.	1	0	0	4	1	2
Лілія Є.	4	2	0	6	2	4
Ольга К.	0	0	0	2	3	0
Олеся А.	5	1	0	4	1	1
Анастасія Р.	4	1	1	4	3	2
Мілана П.	4	0	3	7	2	4
Олена Ш.	5	1	2	6	3	3
Світлана П.	4	0	0	2	5	2
Карина С.	0	0	0	3	2	1
Анна П.	4	0	2	3	6	2
Віталіна П.	3	1	0	3	2	0
Наталя Р.	3	1	1	5	1	2
Вікторія У.	2	0	0	3	1	0

**Отримані початкові дані за методиками
«Статєво-рольовий опитувальник» (С. Бем) та методикою вивчення
гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, редакція Н. П. Фетіскіна)**

Ім'я респондента	«Статєво-рольовий опитувальник»			Вивчення гендерної ідентичності	
	Фемінність	Маскулінність	Андрогінність	Оцінка себе	Оцінка протилежної статі
Ілля Г.	12	50	20	20	9
Максим О.	22	48	30	53	13
Дмитро Ш.	35	60	37	44	21
Віталій У.	20	57	10	33	12
Петро Р.	50	40	35	40	42
В'ячеслав К.	45	20	10	36	8
Руслан К.	20	65	20	30	40
Дмитро Н.	32	40	10	57	21
Микита К.	10	46	14	60	67
Євген Г.	10	50	23	69	20
Катерина О.	40	10	24	66	55
Тетяна Д.	54	21	24	30	5
Лілія Є.	67	16	40	45	10
Ольга К.	20	45	10	77	15
Олеся А.	57	10	28	77	82
Анастасія Р.	55	15	31	34	10
Мілана П.	49	22	32	73	30
Олена Ш.	57	25	24	10	2
Світлана П.	12	36	27	45	50
Карина С.	49	10	12	55	15
Анна П.	10	10	10	55	60
Віталіна П.	67	17	24	49	14
Наталя Р.	55	10	14	67	70
Вікторія У.	49	18	10	55	30

Отримані початкові дані за проективною методикою «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, К. Маховер в модифікації Т.В. Румянцевої)

Ім'я респондента	Стать людини	Вік людини	Статева ідентифікація			
			висока	достатня	слабко виражена	не виражена
Ілля Г.	ч	доросла		+		
Максим О.	не визнач.	підліток				+
Дмитро Ш.	ч	підліток	+			
Віталій У.	ч	доросла		+		
Петро Р.	не визнач.	-				+
В'ячеслав К.	ж	дитина			+	
Руслан К.	ч	підліток		+		
Дмитро Н.	ч	підліток		+		
Микита К.	ч	підліток	+			
Євген Г.	ч	дитина			+	
Катерина О.	ж	підліток			+	
Тетяна Д.	ж	доросла				+
Лілія Є.	ж	підліток		+		
Ольга К.	не визнач.	-				+
Олеся А.	ж	доросла	+			
Анастасія Р.	ж	дитина		+		
Мілана П.	ж	дитина		+		
Олена Ш.	ж	підліток	+			
Світлана П.	ч	підліток			+	
Карина С.	не визнач.	-				+
Анна П.	ч	доросла			+	
Віталіна П.	ж	підліток	+			
Наталя Р.	ж	дитина	+			
Вікторія У.	не визнач.	-				+

**Авторська корекційна програма
з формування статево-рольової ідентифікації**

Заняття №1-2.

Тема: «Формування уявлення про гендер, його особливості»

Завдання:

1. Сформувати адекватні уявлення про особливості своєї та протилежної статі.
2. Ознайомитися із сучасними гендерними стереотипами.
3. Активізувати бажання до самопізнання та саморозвитку.

Заняття №1

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Правила тренінгової групи» (5 хв.)

Мета: акцентування підлітків на дотриманні правил роботи в тренінговій і регламентації роботи.

Інструкція: Ведучий пояснює, що для продуктивності занять необхідно дотримуватися певних правил. Необхідно обговорити і вибрати ті правила, які підходять для ефективної взаємодії:

- Дотримання конфіденційності.
- Говорити чітко і конкретно.
- Ставитися один до одного з повагою.
- Правило «піднятої руки».
- Бути активним, брати участь у всіх видах діяльності.

- Приходити вчасно.
- Відключати мобільні телефони.
- Бути серйозним і уважним щодо особистої інформації.
- Можливість сказати «стоп».

Гра-вправа «Ім'я - рух» (10 хв.)

Мета: встановлення позитивного настрою в групі, знайомство.

Інструкція: Всі підлітки гри стають в коло, таким чином, щоб всі гравці бачили один друга. Потім кожен по черзі виходять в центр кола не тільки називаючи своє ім'я, але і супроводжуючи його якимось рухом (жестом). Наприклад, «Мене звать Даша, я роблю ось так (плескає в долоні)». Група хором повторює ім'я, супроводжуючи його таким же рухом. Після того як представилися всі учасники, група хором повторює по черзі ім'я і рух кожного.

Вправа «Два світи» (20 хв.)

Мета: усвідомити особливості «чоловічого» і «жіночого» культурних світів, визначитися в рамках власного світу.

Необхідні матеріали: папір, олівці, олівці, журнали, іграшки, великі шматки тканини для зображення тих предметів і тих сфер життя, які не забезпечені реальними предметами.

Інструкція. Психологу необхідно приготувати різноманітні предмети, які традиційно пов'язуються в нашій культурі з чоловічим або жіночим світом інтересів. Учасницям пропонується створити «жіночий світ», а учасникам - «чоловічий». Можна умовно розділити кімнату на дві половини, щоб учасники могли спостерігати, як створюється інший світ. якщо чоловікам знадобляться «жіночі» предмети, вони можуть звертатися на «жіночу половину» і навпаки. Це дозволяє учасникам вільно проявляти свою фантазію в уявленні про «чоловічому» і «жіночому».

Питання для обговорення: Як Ви себе відчуваєте в облаштованому просторі? Розкажіть про свій світ. Як проходить життя в Вашому світі? Під час розповідей про «світи» психолог та підлітки можуть уточнювати те, що здалося

їм цікавим або незвичайним. Потім учасники діляться враженнями про те, що нового вони дізналися про «жіноче» і «чоловіче» світи.

Вправа «Я-жінка, я - чоловік» (10 хв.)

Мета: ознайомлення з основними рисами статей, усвідомлення себе представником тієї чи тієї статі.

Необхідні матеріали: ручки, аркуші паперу.

Інструкція: «Продовжить фразу « Я-жінка, тому що ... » або « Я чоловік, тому що ... ». Складіть перелік ознак жінки (чоловіки), що відрізняють її від чоловіка (жінки). Далі по колу кожен зачитує свій список, а психолог на великому аркуші складають чоловічий і жіночий переліки характеристик.

Питання для обговорення: Чи були складнощі при виконанні завдання? Що Ви відчуваєте, читаючи свій список?

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №2

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Теоретичний блок (15 хвилин)

Мета: усвідомлення індивідуальних гендерних уявлень учасників; аналіз анекдотів, прислів'я, що містять гендерні стереотипи.

Зміст: Поняття «гендерний стереотип». Перед початком заняття психолог коротко інформує психологів про поняття «соціальний стереотип» і «гендерний стереотип».

Соціальний стереотип - схематичний, стандартизований образ або уявлення про соціальне явище чи об'єкті, зазвичай емоційно пофарбовані і володіють великою стійкістю. висловлює звичне ставлення людини до якогось явища, яке склалося під впливом соціальних умов і попереднього досвіду; складова частина установки.

Стереотипи - синонім упереджених уявлень, помилкових образів.

Гендерні стереотипи - внутрішні установки щодо місця чоловіків і жінок в суспільстві, їх функцій і соціальних завдань.

Аналіз казок, прислів'їв.

Вправа «Аналіз гендерних стереотипів» (15 хв.)

Мета: аналіз наявних гендерних стереотипів.

Необхідні матеріали: перелік гендерних стереотипів.

Інструкція: Підліткам пропонується навести приклади гендерних стереотипів і скласти загальний список гендерних стереотипів.

Матеріали для психолога. Перелік найбільш поширених гендерних стереотипів:

1. «Доля жінки - домашнє господарство і виховання дітей»
2. «Прийняття рішень - чоловіча справа» або " «Мовчи, жінка, твій день - 8-е березня».
3. «Жінка без чоловіка - неповноцінний член суспільства» («Заміжжя - ознака соціальної норми ». «Порядна жінка повинна вийти заміж, народити дітей і бути такою, як усі ».
4. «Чоловік у всіх відносинах сильніше і пристосовань жінки».
5. «Баби - дурепи, стерви і т. Д.». «Все мужики - гади, сволочі і т. д.».
6. Жінка повинна завжди добре виглядати.

7. Заміжня жінка хороша настільки, наскільки вона хороша господиня.
8. Жінка повинна народити дитину.
9. Жінка не повинна прагнути оволодіти типово чоловічою професією.
10. Жінка не повинна заробляти більше чоловіка.
11. Чоловік - годувальник.
12. Чоловік - захисник.
13. Чоловік - продовжувач роду.
14. Чоловік може, а жінка повинна.
15. Чоловік повинен завоювати жінку.
16. Чоловік - глава сім'ї.

Аналіз здійснюється за такою схемою: Окремо для кожної статі записується вигоди та втрати від стереотипа. Потім йде обговорення.

Вправа «Предмети по коробках» (15 хв.)

Мета: аналіз загальноприйнятих уявлень про відмінності між чоловічим і жіночим.

Зміст: Група ділиться на підгрупи. 1-ша підгрупа вибирає заздалегідь підготовлені і розкладені картки з жіночими предметами і поміщає їх в коробку «для жінок». 2-а підгрупа вибирає заздалегідь підготовлені і розкладені картки з чоловічими предметами і поміщає їх в коробку «для чоловіків». Потім підгрупи обґрунтовують свій вибір.

Картки можна виготовити самостійно. Для виготовлення карток підійдуть листівки, вирізки з журналів, кишенькові календарі з різними зображеннями. Наприклад, зображення швейної машинки, дрилі, кухонного начиння, автомобіля і т. д. Також у вправі можна використовувати опис людських якостей і рис особистості. наприклад, сміхотливий (сміхотлива), турботливий (турботлива), щирий (щира), сміливий (смілива), гарний (красива) і т. д.

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №3-5.

Тема: «Знайомство з собою»

Завдання:

1. Самоприйняття статево-рольової ідентичності, відповідно гендерним нормам, прийнятими в суспільстві.
2. Осмислення причин прийняття або неприйняття власного «образу Я».
3. Моделювання бажаної гендерної поведінки, враховуючи індивідуальні особливості.

Заняття №3

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Чарівна долонька» (15 хв.)

Мета: усвідомлення своєї індивідуальності, підвищення самооцінки, вміння висловлювати компліменти, бачити переваги інших.

Зміст: Кожен підліток групи на аркуші паперу зверху пише своє ім'я, потім обводить свою руку олівцем. На кожному пальці пропонується написати будь-яке своє якість, можна розфарбувати пальці в різні кольори. Потім «долоньки» пускаються по колу і інші учасники між пальців можуть написати інші якості, які притаманні тому, чия долонька.

Питання для обговорення: Чи важко було записати власні якості? А якості інших? Як ви відреагували на якості, які написали Вам інші? Чи погоджуйтесь ви з ними?

Вправа «Чарівна крамниця» (10 хв.)

Мета: усвідомлення своїх особистісних якостей.

Інструкція: Попросіть учасників групи уявити, що існує лавка, в якій є досить незвичайні «речі»: терпіння, поблажливість, схильність до інших, почуття гумору, чуйність, довіра, альтруїзм, терпимість до відмінностей, вміння володіти собою, доброзичливість, схильність не засуджувати інших, гуманізм, вміння слухати, допитливість, здатність до співпереживання.

Ведучий виступає в ролі продавця, який обмінює одні якості на якісь інші. Викликається один з учасників. Він може придбати одну або кілька «речей», яких у нього немає. (Це ті якості, які, на думку групи, важливі для толерантної особистості, але слабо виражені у нього.) Наприклад, покупець просить у продавця «терпіння». Продавець з'ясовує, скільки йому потрібно «терпіння», навіщо воно йому, в яких випадках він хоче бути «терплячим». Як плату продавець просить у покупця щось взамін, наприклад, той може розплатитися «почуттям гумору», якого у нього з надлишком.

Питання для обговорення: Чи важко було обирати якості для себе (інших)? Які емоції Ви відчували?

Вправа візуалізація «Карта тіла» (30 хв.)

Мета: дослідження ставлення до власного тіла, прийняття власних фізичних особливостей.

Необхідні матеріали: килимки, DVD-програвач, папір, набори кольорових олівців.

Інструкція:

Етап 1. Психолог озвучує текст візуалізації: «... Уявіть собі, що Ваше тіло - це величезний континент. На ньому є ліси й ріки, пустелі і льодовики. Зараз Ви вирушаєте в подорож по континенту власного тіла ... Якісь його ділянки і

області можна назвати благодатними, якісь - доглянутими ... Можливо, десь панує запустіння ...

Перше, куди Ви потрапляєте - це область блакитних, чистих озер і прекрасних лісів. Тут усе сповнене радістю і спокоєм. Знайдіть на своєму континенті цей куточок - область любові, прийняття, яка Вам подобається і викликає ці почуття ...

Далі ваш шлях лежить в абсолютно інше місце. Воно схоже на зону постійних стихійних лих. Це область болю. Знайдіть на своєму тілі область болю і намалуйте в уяві образи, які вона у Вас викликає. Може бути, це місце землетрусів або вивержень вулкана, посухи або повені або щось інше ... Як багато на Вашому тілі цих куточків? Як часто вони нагадують про себе?

... А тепер перенесений в край пишної зелені і сонячної, теплої погоди - область задоволення і радості. Уявіть ті частини свого тіла, які дарують Вам ці переживання. Де вони розташовані? Як багато таких зон на Вашому континенті? Це можуть бути великі території або маленькі острівці.

Ви продовжуєте свою подорож і потрапляєте в область змін. це ті місця Вашого тіла, які схильні до швидких змін. Можливо, вони відбуваються довільно або Ви керуєте цими змінами. З чим можна порівняти ці зміни - меліорацією боліт, вирубкою лісів, боротьбою з ярами, добривом ґрунту або чимось іншим? Які почуття викликають у Вас області змін? Як часто вони стають зоною Вашої уваги?

Ви вирушаєте в край льодовиків і сніжних пустель, туди, де небо завжди похмуре і студені вітру завивають на безмовних просторах, це область відкидання і неприйняття. Знайдіть її на вашому тілі. Яку територію вона займає? Ця область завжди була такою або змінювалася з часом? Коли і чому ця частина тіла стала зоною відкидання?

Може бути, на Вашому тілі залишилися ділянки, на які Ви рідко звертаєте увагу? Знайдіть їх і подумки переміститися туди. це область забуття. Вони схожі на забуті пустелі і покинуті або безплідні степу. Ці області існують самі

по собі, лише зрідка залучаючи вашу увагу. Яку площу вони займають на материку вашого тіла?

А тепер уявіть ваше тіло у вигляді карти. Подумки огляньте її своїм внутрішнім поглядом, запам'ятайте її і приготуйтеся перенести все побачене на аркуш паперу.

Етап 2. Малювання «карти тіла»

Етап 3. Обговорення «карти тіла» в парах.

Питання для обговорення: Які почуття по відношенню до власного тіла є найбільш яскравими? Розкажіть про зони Вашого тіла. Які переживання викликають різні частини тіла? Якими кольорами Ви позначили різні частини тіла? Що нового Ви дізналися про своє тіло в результаті виконання вправи?

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №4

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Мій портрет контактів» (15 хв.)

Мета: усвідомлення ставлення до різних ділянок свого тіла.

Інструкція: «Намалюйте контур свого тіла. Розфарбуйте органи свого тіла в залежності від інтенсивності контактів з ними: червоним - області, до

яких Ви і інші торкаються найчастіше; рожевим - рідше; зеленим - рідко; блакитним - ніколи.

Питання для обговорення: Чи справедливо Ваше ставлення до окремих частин свого тіла? За що Ви критикуєте окремі органи свого тіла? Чиїми очима Ви дивіться на них, коли робите це? Яка частина Вашого тіла грає в ньому роль «цапа-відбувайла»? Чому Вам вигідно мати в своєму тілі такого «цапа-відбувайла»? Що відбудеться, якщо Ви вважаєте їх цінними, нормальними і відмовитеся їх карати? Хто забороняє Вам любити окремі частини Вашого тіла? Кому вигідно наше самообмеження? Для чого він (вона) Вас обмежує?

Вправа «Ми різні, ми класні!» (10 хв.)

Мета: актуалізація уявлень учасників про відмінності чоловіків і жінок, усвідомлення і прийняття своєї унікальності.

Хід вправи: вправа виконується в два етапи.

На першому етапі група ділиться на три підгрупи, у кожній підгрупі своє завдання, яке після виконання озвучується в коло для всіх. На другому етапі завдання виконується індивідуально.

Завдання для першого етапу: в чому, на вашу думку, полягає різниця між чоловіками і жінками, дівчатами і хлопчиками?

1-ша підгрупа - в психологічному розвитку (увага, пам'ять, мова, мислення)

2-а підгрупа - в поведінці

3-а підгрупа - в спілкуванні

Завдання для другого етапу: учасникам необхідно в індивідуальному порядку продовжити запропоновані твердження:

- Мені подобається бути дівчиною/хлопцем, тому що ...
- Я пишаюся, що я дівчина/хлопець ...

Продовження додатку Б. Авторська корекційна програма з формування статево-рольової ідентифікації

- Добре бути дівчиною/хлопцем, тому що ...
- У дівчат/хлопців, мені не подобається ...

- У собі мені подобатися ...

Потім, твердження зачитуються в коло.

Вправа «Перетворення» (10 хв.)

Мета: самопізнання і самовираження за допомогою метафоричних засобів.

Інструкція: Підлітки сидять по колу. Ведучий пропонує учасникам завершити наступні пропозиції: Якби я був книгою, то я був би ... (словником, томиком в ...); «Якби я був їжею, то я був би ... (кашею, картоплею)»; «Якби я був дорослим, то я був (інші варіанти - піснею чи музикою, явищем г, видом транспорту ...). Всі відповідають по колу.

Вправа «Хто похвалить себе краще всіх» (15 хв.)

Мета: розвиток навичок самоаналізу.

Необхідні матеріали: бланки з табличками для кожного підлітка

Інструкція: Намалювати на дошці велику таблицю зображену на бланках.

Учасники сидять у колі. Ведучий починає розмову про те, що у кожного з людей трапляються напади нудьги, поганого настрої, коли здається, що ти нічого не вартий в цьому житті, нічого в тебе не виходить. У такі моменти якось забуваються всі власні досягнення, здобуті перемоги, здібності, радісні події. Адже кожному з нас є чим пишатися.

Підліткам пропонується створити пам'ятку, в якій зазначаються їхні переваги, досягнення, здібності цієї людини. Під час нападів поганого настрою читання пам'ятки надає бадьорості і дозволяє оцінювати себе більш адекватно.. Учасникам надаються бланки з таблицями, в яких вони повинні самостійно заповнити такі графи:

- «Мої найкращі риси»: в цю колонку учасники повинні записати риси або особливості свого характеру, які їм в собі подобаються і складають їх сильну сторону.

- «Мої здібності і таланти»: сюди записуються здібності і таланти в будь-якій сфері, якими людина може пишатися.

- «Мої досягнення»: в цій графі записуються досягнення учасника в будь-якій сфері.

Потім підлітки, за бажанням, створені пам'ятки. Заповнені пам'ятки залишаються в учасників.

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №5

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Ідеальне тіло» (20 хв.)

Мета: аналіз уявлень про ідеальне тіло.

Інструкція: Ведучий пропонує одному з учасників взяти на себе роль скульптора і «Побудувати» з присутніх ідеальну жінку (чоловіка). Скульптор пропонує кожному з учасників групи взяти на себе функції якогось окремого органу і пояснює, чому перевага віддана саме цього людині.

Питання для обговорення: З яких органів складається групова ідеальна жінка (чоловік)? Які частини її (його) тіла явно домінують? Чому? Які життєво важливі частини тіла відсутні? Яку роль (орган) грав кожен учасник скульптури? Які основні відкриття, зроблені кожним учасником у процесі виконання запропонованого завдання?

Вправа «Я хочу змінити у собі» (20 хв.)

Мета: Вправа допомагає формуванню нових якостей в собі, прискорює особистісний ріст учасників, усвідомлення власних позитивних та негативних сторін.

Зміст: Щоб почати вправу, візьміть папір і ручку і розділіть лист на дві колонки.

- 1) Риси характеру, від яких я хочу позбутися
- 2) Риси характеру, які я хочу придбати

Тепер, поклавши заготовлену таблицю перед собою, постарайтеся розслабитися і подумати про себе. Потім подивіться на першу колонку, почніть «мозковий штурм» і швидко і не замислюючись запишіть усі риси, від яких ви хочете позбутися. Записуйте все, що приходить вам в голову, і не намагайтеся міркувати, чи реально для вас позбутися цієї якості. Наприклад, якщо ви хропете, то, швидше за все, позбавитися від такого недуги Ви не в змозі – цей факт не заважає Вам записати його в першу графу. Продовжуйте, поки ви не запишете хоча б 5–7 рис характеру.

Потім зверніться до другій колонці, почніть «мозковий штурм» і швидко запишіть усі риси, які ви хочете придбати. У деяких випадках вони можуть бути протилежні рисам, від яких ви хочете позбутися (наприклад, замість того, щоб бути сором'язливим, ви хочете бути більш товариським, замість того, щоб бути нетерпимим до людей, ви хочете бути більш толерантними).

Прекрасно! Просто продовжуйте цей процес і записуйте все, що вам спадає на думку, не намагаючись критикувати або оцінювати це. Крім того, не намагайтеся зараз міркувати, чи реально для вас придбати це якість. Знову продовжуйте записувати, поки не перерахуєте хоча б п'ять рис або поки процес не почне сповільнюватися. Коли ви відчуєте, що закінчили, ви готові до того, щоб визначити пріоритетність рис, від яких ви хочете позбутися або які ви хочете придбати.

Спочатку виключіть повторення. Наприклад, якщо ви записали: «стати менш негативним і критично налаштованим», протилежної рисою було б «стати

більш позитивним і прихильним». Після того, як ви записали цю протилежну рису, викресліть ту рису характеру, від якої ви хочете позбутися. Для встановлення пріоритетів по черзі розгляньте кожну з рис в списку і визначте, наскільки вона важлива для вас, привласнюючи літери: А (дуже важлива), В (важлива), С (бажано мати, але не так важливо)

Напишіть ці літери поруч із кожною рисою. Подивіться на риси, відмічені буквою А. Якщо в цій категорії у вас є більш ніж одна риса, оцініть їх за пріоритетністю: 1, 2, 3 і т. д. Зараз ви встановили пріоритети, і в першу чергу будете працювати над розвитком найбільш важливих для вас рис. Але працюйте над розвитком максимум трьох рис одночасно. Як тільки ви відчуєте впевненість, що зробили їх своїми індивідуальними якостями, переходите до наступних рис у вашому списку в порядку їх пріоритетності (працюйте по порядку над усіма рисами А, потім над рисами В і, нарешті, над рисами С).

Якщо ви відчуєте, що ви сильно змінилися, складіть для себе новий список пріоритетів. Потім йде *обговорення*.

Гра «Атоми» (5 хв.)

Мета: створення працездатності, позитивного настрою і згуртованості групи.

Інструкція: Зігнути руки в ліктях і притиснути їх до плечей - це «атом». «Атоми» постійно рухаються і час від часу об'єднуються в «молекули». Число «атомів» в «молекулі» може бути різне. Воно визначається тим, яку цифру назве ведучий. Всі рухаються і об'єднуються один з одним в залежності від цього. Об'єднуються таким чином: потрібно стати обличчям один до одного, торкаючись передпліччя. В кінці гри називається число, яке дорівнює всім учасникам.

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося

зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №6-8.

Тема: «Розвиток статево-рольової поведінки»

Завдання:

1. Формування адекватних моделей поведінки, залежно від статі.
2. Ознайомлення з гендерними ролями, їхніми особливостями.
3. Відпрацювання гендерних ролей на собі, пошук найбільш привабливих.
4. Розвинути навички ефективної взаємодії з протилежною статтю.

Заняття №6

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Інформаційний блок (10хв.)

Мета: познайомити учасників з поняттями «гендерна роль», «гендерна ідентифікація», «статево-рольові моделі», «фемінність», «маскулінність».

Вправа «Гендерні ролі» (10 хв.)

Мета: усвідомлення різноманіття гендерних ролей.

Зміст: Учасники діляться на декілька груп, у кожній із них малюють на великому аркуші паперу зображення хлопчика (дівчинки). Потім, поруч записують ролі та особливості поведінки, які вважаються характерними для цієї статті. У загальному колі проаналізуйте кожну позицію за допомогою питання: «Чи може людина протилежної статі мати таку ж рисою характеру або поведінкою?». Якщо так, викресліть цю позицію.

Обговоріть, які гендерні стереотипи застаріли, а які можуть порушувати права людей.

Вправа «Оплески по колу» (5 хв.)

Мета: емоційне розвантаження, створення товариської атмосфери.

Інструкція: Психолог починає тихенько плескати в долоні, дивлячись і поступово підходячи до одного з учасників. Потім цей учасник вибирає з групи наступного, кому вони аплодують удвох. Третій вибирає четвертого і т.д. останньому учаснику аплодує вже вся група.

Вправа «Крок вперед» (20 хв.)

Мета: прийняти на себе ролі протилежної статі.

Необхідні матеріали: картки з ролями / персонажами.

Зміст: кожен з учасників отримує певну роль, та відтворює її, інші намагаються відгадати її.

Питання для обговорення: Чи важко було відтворювати роль протилежної статі? Які відчували емоції? Чи змінилась Ваша думка, щодо представників іншої статі?

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №7

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Поміняйтеся місцями» (10 хв.)

Мета: підвищити уважність підлітків один одним, емоційне розвантаження.

Інструкція: Учасники сидять на стільцях у колі. Психолог виходить на середину кола і говорить фразу: «Поміняйтеся місцями» ті, хто ... (вміє смажити яєчню)». В кінці називається будь-яка ознака чи вміння. Завдання тих, хто володіє даними умінням або ознакою помінятися місцями. Завдання - встигнути сісти на будь-який, що звільнилося. Той, хто не встиг сісти, стає новим ведучим.

Вправа «Розмова з кінця» (15 хв.)

Мета: освоєння основних комунікативних тактик.

Інструкція: Психолог викликає двох добровольців. Він пояснює, що зараз буде розіграватися незвичайна рольова гра. У цій грі порушені причинно-наслідкові зв'язки, а точніше - сюжет розгортається від кінця до початку. Ведучий повідомляє, що жодного гравця (умовне позначення якого X) він буде давати картки з інструкціями. У них описується як треба себе вести з іншим гравцем (Y).

Спочатку ведучий дає X картку N5. Гравець X розіграє свою частину. Гравець Y розіграє свою (у нього немає інструкції, тому він повинен адаптуватися під поведінку X). Потім ведучий дає X картку N4. І так далі.

Називати себе гравці під час рольової гри можуть будь-якими іменами, можна стандартними тренінговими (зазначеними на бейджик). Картки готуються заздалегідь, перед початком тренінгу.

Приклад 1

5. Ви висловлюєте радість з приводу того, що вам вдалося домовитися з Y.
4. Ви говорите Y, що не треба думати багато, пропозиція щось хороше.
3. Ви пропонуєте взяти Y на себе додаткові зобов'язання, наприклад мити підлогу в кінці дня.
2. Ви відмовляєтеся підвищувати зарплату, посилаючись на те, що інші працівники будуть заздрити.

1. Ви погоджуєтесь зі словами Y про те, що він - хороший працівник; про себе говорите, що і ви - відповідальний керівник.

Приклад 2

5. Страшно ругаетесь. Говоріть, що Y завжди заздрив вашому розуму і здібностям. Тому не хоче допомогти. Але ж ви завжди ставилися до Y як до хорошого друга.

4. Питаєте, чи не може Y позичити трохи грошей у борг. Ненадовго, року на три.

3. Чи виражаєте засмучення і навіть обурення, що Y не проявляє зацікавленості у ваших справах.

2. Питаєте, чи готовий Y вкласти гроші в вигідний захід.

1. Ви повідомляєте Y, що знайшли спосіб швидкого збагачення.

Розповідаєте про цей спосіб.

Після розігрування кожної рольової гри проводиться аналіз: Хто що зрозумів з розігрується сцени? Чи була у X якась тактика? Які загальні враження у гравців і спостерігачів? Як краще будувати розмову для досягнення власних цілей?

Вправа «Хлопчики - наліво, дівчатка на право» (10 хв.)

Мета: розвиток вміння працювати в команді, та представниками іншої статі, комунікативної компетентності.

Зміст: Дівчаткам і хлопчикам пропонується розділитися на дві команди. Команді дівчаток і команді хлопчиків психолог видає ручки і олівці і по коробочці з чистими листочками, на яких вони записують свої найрізноманітніші питання, звернені до іншої команди (хлопчики - дівчаткам і навпаки). Потім команди задають один одному питання. Потім йде обговорення.

Вправа «Хода» (10 хв.).

Мета: навчити способу саморегуляції емоційних станів через контроль їх зовнішніх проявів. Розвиток впевненості в своїх діях. Розвиток

спостережливості, а також вміння зовні виражати емоційні стани і розуміти їх вираження у оточуючих.

Зміст: Учасників просять вибрати емоцію або психологічний стан, який би вони хотіли продемонструвати, і пройти перед групою таким чином, щоб по ході можна було здогадатися, що саме вона виражає. Кожному дається 3–4 спроби, в них необхідно висловлювати різний стан. Учасники йдуть по черзі, і ті з них, хто в даний момент не задіяний в показі, знаходяться в ролі глядачів. Їх завдання – вгадувати, що демонструє хода.

Як приклад розминки можна попросити всіх разом продемонструвати такі варіанти ходи, як: впевнена, сором'язлива, агресивна, радісна, ображена.

Питання для обговорення: На що саме в ході потрібно звертати увагу, щоб зрозуміти, що вона відображає? Як змінювалося психологічний стан учасників, коли вони показували різні варіанти ходи? Швидше за все, воно дійсно починало наближатися до того, що було показано. Де і як можна використовувати такий спосіб саморегуляції – зовні демонструвати ті стану, які ми хочемо у себе викликати? Які якості творчого мислення тренуються за допомогою такої вправи?

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №8

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку

дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Рахунок до десяти» (10 хв.)

Мета: відчувати один одного, зрозуміти без слів і міміки.

Інструкція: «Зараз по сигналу «почали» ви заплющте очі, опустіть свої носи вниз і спробуйте порахувати від одного до десяти. Але хитрість полягає в тому, що вважати ви будете разом. Хтось скаже «один», інша людина скаже «два», третій скаже «три» і так далі +. Однак в грі є одне правило: слово має виголосити тільки одна людина. Якщо два голоси скажуть «чотири», рахунок починається спочатку. Спробуйте зрозуміти один одного без слів.

Вправа «Що спільного?» (10 хв.)

Мета: розвиток навичок ефективної взаємодії з протилежною статтю

Зміст: Підлітки сідають парами (хлопчик і дівчинка). Протягом двох хвилин розмови вони повинні визначити, що їх об'єднує, тобто що між ним спільного. Потім йде обговорення.

Вправа «Контакти» (15 хв.)

Мета: відпрацювання моделей поведінки.

Зміст: Члени групи стають (сідають) за принципом «каруселі», тобто обличчям один до одному, і утворюють два кола: внутрішній нерухомий (стоять спиною до центру кола) і зовнішній рухливий (розташовані обличчям до центру кола).

За моїм сигналом всі учасники зовнішнього кола роблять одночасно 1 або 2 кроки вправо (або пересідають на стілець, що стоїть праворуч від них) і виявляються перед новим партнером. Таких переходів буде кілька. Причому кожного разу пропонуються учасникам нові ролі. Перші чотири ситуації - ролі виконують учасники внутрішнього кола, залишилися - учасники зовнішнього.

Приклади ситуацій:

1. Перед вами людина, яку ви добре знаєте, але досить довго не бачили. Ви раді цій випадковій зустрічі.

Час на встановлення контакту, вітання та проведення бесіди - 2-3 хвилини.

Потім за сигналом учасники повинні протягом 1 хвилини закінчити розпочату розмову, попрощатися і перейти вправо до нового партнера. Ці правила поширюються на нижченаведені ситуації.

2. Перед вами невідомий чоловік. Зустрітися з ним, дізнайтеся, як його звуть, де він вчиться або працює.

3. Перед вами зовсім маленька дитина, він чогось злякався і ось-ось розплачеться. Підійдіть до нього, почніть розмову, заспокойте його.

4. Вас сильно штовхнули в автобусі. Оглянувшись, ви побачили літньої людини.

5. Після тривалої розлуки ви зустрічаєте коханого (кохану) і дуже раді цієї зустрічі. Ось, нарешті, він (вона) поруч з вами.

6. Перед вами людина, яку бачите перший раз, але вам він дуже сподобався і викликав бажання з ним познайомитися. Деякий час ви роздумуєте, а потім звертаєтеся до нього.

7. У вагоні метро ви випадково опинилися поруч з досить відомим актором. Ви обожаєте його і, звичайно, хотіли б з ним поговорити. Адже це така велика удача. Роль актора грають учасники, які сидять у внутрішньому колі.

Обговорення: З ким вдалося встановити хороший особистісний контакт, хто допомагав, підтримував розмову, а кого так і не вдалося розговорити. В ході цієї дискусії необхідно звертати увагу на відчуття членів групи, їх почуття у час знаходження в новій заданій ситуації.

Вправа «Кульки в повітрі» (10 хв.)

Мета: розминка, навчання координації спільних дій, впевненому поведженню в ситуації необхідності адекватної реакції на швидко мінливі умови.

Необхідні матеріали: 10–15 гумових кульок.

Зміст: Учасники об'єднуються в 2–3 команди і встають в кола, взявшись за руки. Кожна команда отримує по 5 кульок. Потрібно утримати їх в повітрі протягом 5 хвилин. При цьому не можна просто покласти їх на що–небудь або

затиснути між тілами, вони повинні весь час саме літати в повітрі. Впали кулі піднімати не можна. Перемагає команда, яка зуміє утримати більше куль.

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №9-10.

Тема: «Формування гендерної культури»

Завдання:

1. Оптимізувати діяльність, пов'язану зі стосунками представників різних статей, із формуванням статево-рольової позиції.
2. Усвідомлення можливих причин потрапляння в небезпечні ситуації, пов'язанні з поведінкою гендерного спрямування.
3. Розвиток вміння сказати «ні», вироблення безпечних стратегій поведінки.
4. Формування асертивної поведінки.

Заняття №9

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Гра «Ангел-охоронець» (15 хв.)

Мета: розвиток комунікативних навичок, безпечної поведінки.

Зміст: Кожному підлітку необхідно вибрати (Подумки не промовляючи вголос) людини, який, за її думку, підходить на роль «ангела-хранителя» і вибрати ще одну людину на роль «небезпечної людини». Потім дається команда рухатися всім учасникам в межах приміщення таким чином, щоб наздогнати свого «ангела-хранителя» і втекти від «небезпечної людини».

Питання для обговорення: Які почуття виникали в ході гри? Коли було переслідування, що хотілося зробити?

Вправа «Переправа» (10 хв.)

Мета: усунення просторових бар'єрів між учасниками, тренування впевненої поведінки в ситуації вимушеного фізичного зближення.

Учасники стоять пліч-о-пліч на смугі шириною 20-25 см. Гра проходить цікавіше, якщо ця смуга являє собою не просто лінію на підлозі, а невелике піднесення: наприклад, гімнастичну лаву, бордюрний камінь на узбіччі дороги або колоду на лісовій галявині. Кожен учасник по черзі переправляється з одного кінця шеренги на інший. Ні йому, ні тим, хто стоїть в шерензі, не можна торкатися нічого за межами тієї смуги, на якій стоять учасники.

Вправа «Очі, роти, руки» (20 хв.)

Мета: розвиток вміння діяти в ситуаціях неповноти доступної інформації, а також засобів для її передачі, вчить реконструювати позицію партнерів по спілкуванню на основі цих неповних даних, удосконалення навички вербального та невербального спілкування.

Матеріал: конструктор типу «лего» або будь-які схожі за розміром предмети, з яких можна побудувати невеликі споруди (кубики, сірникові коробки і т. П.). Через брак таких предметів можна скористатися і підручними засобами. Наприклад, запропонувати використовувати в якості деталей «конструктора» фломастери і олівці або створювати споруди з паперу.

Зміст: підлітки діляться на міні-групи з трьох осіб кожна. Кожній трійці знадобиться невелика споруда з деталей «конструктора», що включає близько 10-15 деталей (будиночок, машинка і т. п.), І ще один комплект таких же деталей, щоб його скопіювати. Споруди для копіювання можуть створюватися

учасниками з інших трійок або провідним; тієї трійці, якій належить його копіювати, воно не показується. У середині кожної міні-групи між учасниками розподіляються наступні ролі:

1) «очі» - здатні бачити як копіюється, так і створюваний предмет, але не можуть говорити і самі здійснювати будь-які дії з «конструктором». Їх можливості обмежуються передачею інформації про ті предмети, які

2) «роти» - здатні говорити і бачити те, що будується, але не бачать, що копіюється;

3) «руки» - чують і створюють копію споруди, але нічого не бачать (їх очі закриті або зав'язані). Вони не можуть обмацувати оригінальну споруду, а повинні керуватися тим, що чують від «рота».

Завдання кожної з трійок - працюючи при такому розподілі ролей, створити копію того споруди, яке було їм запропоновано.

Питання для обговорення: Перша стадія обговорення проходить всередині трійок: учасники порівнюють оригінальну споруду і його копію, діляться виникли в ході справи емоціями і почуттями, аналізують, що сприяло адекватної передачі інформації в таких умовах, а що їй перешкоджало. На другій стадії учасники об'єднуються в три групи: «очі», «роти» і «руки», і обговорюють, які труднощі виникли у них і яким життєвим проблемам можна уподібнити ситуацію, в якій вони опинилися в цій грі. На третій стадії представник від кожної з цих підгруп розповідає аудиторії, до яких висновків дійшла їх підгрупа.

Вправа «Оплески по колу» (5 хв.)

Мета: емоційне розвантаження, створення товариської атмосфери.

Інструкція: Психолог починає тихенько плескати в долоні, дивлячись і поступово підходячи до одного з учасників. Потім цей учасник вибирає з групи наступного, кому вони аплодують удвох. Третій вибирає четвертого і т.д. останньому учаснику аплодує вже вся група.

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.

Заняття №10

Вправа «Незвичайні рукостискання» (5 хв.)

Мета: ритуал вітання, налаштування на роботу.

Інструкція: Підліткам потрібно привітатися: потиснути руки якомога більшій кількості людей за фіксований час; привітатися двома руками з двома учасниками одночасно, так, щоб руки весь час були в роботі: опустити руку дозволяється тільки тоді, коли знайдеться той, хто теж готовий привітатися. Потиснути руки один одному повинні всі учасники групи.

Вправа «Лист в редакцію» (20 хв.)

Мета: розвиток соціального інтелекту, вміння вирішувати важкі життєві ситуації, розвиток відповідальної поведінки, емпатії.

Зміст: Підліткам дається інструкція: розділіться на 2 підгрупи: кожна підгрупа - редакція молодіжної газети, ви розбираєте листи і пишете відповідь:

1. Шановна редакціє. Мені 13 років, я в перший раз почала зустрічатися з хлопцем. Ми зустрічалися два дні, він був уважний і щедрий, пригощав мене в кафе. На другий день він запропонував мені зайнятися з ним сексом, але я відмовилася, тоді він спробував сам роздягнути мене, я втекла. А тепер я думаю, що даремно не погодилася, адже це нормально, якщо хлопець з дівчиною зустрічається, у них повинен бути секс?

2. Шановна редакціє. Я зустрічалася з хлопцем 2 місяці, завжди він був ніжним, але у нас відбулася сварка, він приревнував мене до свого друга, він сказав, що я повія, коли я спробувала виправдатися, він дав мені ляпас. Зараз він просить прощення. Я боюся його і люблю. Що мені робити?

Оцініть за критеріями (від 1 до 10 балів) відповідь іншої підгрупи: чи доступна форма відповіді на лист, зрозумілий, чи є сенс відповіді, чи не викликає відповідь почуття неприязні, чи достатньо він інформативний.

Питання для обговорення: Як ви справляєтеся з виниклими важкими життєвими ситуаціями? чи завжди ви звертаєтеся по допомогу? До кого ви можете звернутися за допомогою у важкій життєвій ситуації?

Гра– розминка «Австралійський дощ» (5 хв)

Мета: забезпечити психологічне розвантаження учасників.

Зміст: Учасники стають в коло. Інструкція: Чи знаєте ви що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Слідкуйте уважно!

В Австралії піднявся вітер. (Ведучий тре долоні).

Починає капати дощ. (Клацання пальцями).

Дощ посилюється. (Почергові хлопки долонями по грудях).

Починається справжня злива. (Удари по стегнах).

А ось і град – справжня буря. (Тупіт ногами).

Але що це? Буря стихає. (Удари по стегнах).

Дощ вщухає. (Хлопки долонями по грудях).

Рідкісні краплі падають на землю. (Клацання пальцями).

Тихий шелест вітру. (Потирання долонь).

Сонце! (Руки вгору).

Інформаційний блок. Вправа «Я зумію, я - крутий» (20 хв.)

Мета: підвищити рівень знань як протистояти насильству, розвиток безпечного та відповідальної поведінки.

Зміст: Вправа виконується в два етапи.

1 етап. «Як не стати жертвою насильства». Ведучий пропонує учасникам виробити способи як уникнути насильства.

Обговорення: які способи уникнути насильства найбільш ефективні? Завдання ведучого підвести учасників до наступного переліку:

- чітко говорити: «Ні», коли тобі не подобається те, що відбувається, або ти не хочеш продовження дій;
- з обережністю ставитися до нових людей і компаніям: щоб пізнати людину, потрібно час і спілкування;
- не вживати ПАР, щоб правильно оцінювати ситуацію і вчасно реагувати;
- заручитися чиеюсь підтримкою, якщо є ризик потрапити в неприємну ситуацію (бути з одним / подругою, залишити інформацію про своє місце знаходження, часу повернення, попросити зв'язатися з вами в певний час і т. п.);
- відмовитися від подальшого спілкування і покинути компанію, якщо вас провокують, принижують, ображають.

2 етап. «Що робити, якщо?».

Ведучий ставить питання: «Що робити якщо складній ситуації уникнути не вдалося?» Давайте уявимо дві ситуації і обговоримо, що робити в таких випадках.

1. Що робити в останній момент скоєння над вами фізичного або сексуального насильства?

- Не піддавайтеся паніці, сконцентруйтеся на оцінці ситуації;
- Хороший спосіб порушити план насильника - це зробити несподіване дію, шокувати його (кинути йому в обличчя жменю землі або піску, розбити вікно, що також приверне увагу, і т. п.);
- Захищаючись, намагайтеся вдарити щосили або заподіяти біль;
- Залучайте увагу оточуючих криком (найкраще кричати не "Допоможіть!", А «Пожежа!», «Дитині погано! »)

Ведучому необхідно звернути увагу на те, що іноді люди соромляться кричати і просити про допомогу, ніж позбавляють себе можливості врятуватися. Пропоную зараз потренуватися, щоб подолати це горе.

Для цієї вправи нам потрібно встати, набрати в легені побільше повітря і щосили хором крикнути «Допоможіть!», щоб всі почули, і хто-небудь зайшов до кімнати і запитав, що трапилося. Якщо хтось сторонній зайде і поцікавиться,

що відбувається, вибачитесь і поясніть причину шуму. Тепер ми впевнені, що ви зможете попросити про допомогу в екстреній ситуації.

2. Що робити, якщо насильство вже відбулося?

- Не залишайтеся один на один з тим, що сталося: знайдіть людину, з яким ви можете цим поділитися. Такою людиною може бути близький родич, друг, співробітник соціальної служби;

- У випадку зґвалтування або фізичного насильства необхідно відразу звернутися в медичний заклад, щоб отримати медичну допомогу і пройти огляд. Перед цим не слід митися і міняти одяг;

- Після отримання медичної допомоги необхідно звернутися в міліцію із заявою про насильство;

- Обов'язково зверніться в кризовий центр або зателефонуйте на телефон довіри (дайте учасникам відповідний номер телефону), де вам порадять, що робити далі.

Питання для обговорення: які пункти плану найбільш ефективні? Які у вас є в питанні, думки, переживання з приводу сказаного?

Вправа на рефлексію «Клубок» (10 хв.)

Мета: підведення підсумків заняття, емоційне завершення заняття.

Необхідні матеріали: клубок ниток.

Зміст: Кожен підліток називає те, що йому сподобалося сьогодні, говорить, що нового дізнався на занятті, що йому вдалося, а що не вдалося зробити і чому. Після чого клубок передається сусідові, і так, поки не замкнеться коло.